

TARTU ÜLIKOOL

Ajaloo ja arheoloogia instituut

üldajaloo osakond

Riina Rääbis

**INGLISE-BALTI KAUBANDUSLIKE SUHETE
ARGIPÄEV 18. SAJANDIL WILLIAM
WILBERFORCE'I NÄITEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Lektor Marten Seppel

Tartu 2014

Soovitan suunata kaitsmisele .....

(juhendaja allkiri)

Kaitsmisele lubatud “ “..... 2014. a.

..... õppetooli juhataja

.....

(õppetooli juhataja nimi ja allkiri)

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

(töö autori allkiri)

SISUKORD

Sissejuhatus.....	4
Wilberforce'd ja merekaubandus	8
Wilberforce'de perekond.....	8
Merekaubandus Inglismaa ja Balti vahel 18. sajandil	11
Merekaubandus Inglismaa ja Balti vahel	11
Kaubandus Narvas.....	13
Hull ja tema kaupmehed	18
Wilberforce'ga seonduvad igapäeva kaubandust puudutavad kirjad	21
Võlanõudekirjad.....	21
Narva litsentsikontori võlanõue Wilberforce'i ja Grundy vastu	23
Võlanõudekiri Wilberforce'i ja Grundy poolt Philip Baumanni vastu	24
Wilberforce'i nõudekiri Samuel B. Linbergi vastu.....	25
Kaebus Pihkva kreditori Mönningi poolt Wilberforce'i vastu ja selle jätk - võlanõuekiri Ouchterlony ja Wale'i poolt Wilberforce'i vastu	26
Illegaalne kaubandus ja rikkumised	28
Peter C. Tebeli kiri William Wilberforce'i vastu illegaalse kaubanduse tõttu.....	28
Kaupmehe John H. Mörthi, veinikõrtsi omaniku Peter Heilmanni ja Inglise kipperi Wilberforce'i apellatsioonikiri Peter Ch. Tebeli vastu kõrtsi seaduste rikkumise pärast ...	30
Wilberforce'i ja Mörthi apellatsioonikiri Tebeli vastu illegaalse joomise ja akna lõhkumise pärast	31
Wilberforce'i, Törne, Limburgi ja Böthlingi kiri Linbergi vastu arretsimise kohta	34
Igapäevased probleemid ja kaebused	36
Wilberforce'i kaebus Lüdersi vastu teenija varastamise tõttu	36
Wilberforce'i kaebuskiri Knieperi aia õiguste pärast	38
Thomas Winni kiri mis puudutab William Wilberforce'i pärandust	38
Kokkuvõte	42
Kasutatud allikad.....	45
Kasutatud kirjandus	47
Summary	49

Sissejuhatus

William Wilberforce (1759 – 1833) oli abolitsionistliku liikumise rajajaks ja isaks. Tema eesmärgiks sai võidelda kõikide inimeste võrdsuse eest vaatamata nende nahavärvile. Wilberforce sai 1780. aastal 21-aastaselt oma kodulinna Hulli esindajaks parlamendis, ning hiljem oli parlamendiliige ka Yorkshire'le ja Bramberile. 1785. aastal sai temast evangeelne kristlane, suure tõenäosusega mõjutuste tõttu lapsepõlvest, kui ta elas oma onu juures Londonis. Kohtudes Thomas Clarksoni ja teiste orjandusevastastega hakkas ta võitlema orjakaubanduse vastu niivõrd tuliselt, et kaotas seeläbi oma tervise. Teda naerdi välja mitte ainult ühiskonna, vaid ka oma parlamendiliikmete poolt. Kuigi noor peaminister William Pitt oli üks tema lähedasematest sõpradest ja toetajatest, siis ka tema abil ei saanud orjanduse vastaseid seadusi edukalt läbi hääletada parlamendis. 1826. aastal lahkus Wilberforce poliitikast halva tervise tõttu. 1833. aastal oli tema vaateid saatnud aga lõpuks edu ning parlamendis võeti vastu orjuse kaotamise seadus (*Slavery Abolition Act*), millega kaotati orjandus Briti impeeriumis. William Wilberforce suri vaid kolm päeva hiljem. Tema elutöö viis küll tema enda surivoodile, kuid vabastas paljud teised elud orjusest ja surmast. Kõike seda võimaldas tal teha pärandus tema vanaisalt ja onult, mis põhines suurel osal Narvas kauplemisel.

Käesolev bakalaureusetöö ei vaatle otseselt Inglise-Balti kaubanduse majandusajaloolisi näitajaid, vaid keskendub pigem kaubanduse reaalsele igapäevase toimimise vaatlemisele. Seda vaadatakse Wilberforce'i perekonna näitel, kes teenis suurema osa varandusest Narvas kaubeldes. Autor otsib küsimusi selle kohta, kuidas toimisid kaupmeeste vahelised suhted igapäevases elus ja millist tüüpi arveldusi nad kasutasid. Samuti selle kohta, milline oli kaupmeeste elu ja äri pärast Põhjasõda kui Eesti- ja Liivimaa olid läinud Venemaa võimu alla. Autor aga andnud kerge ülevaate Inglismaa-Balti kaubandusest üldiselt 18. sajandil, mis aitaks mõista kaubanduse olukorda Narva ja Hulli vahel. Samuti on erinevate autorite teoste abil üldisemalt selgitatud, milliseid maksevahendeid kasutati ning mida on teada kaupmeeste vahelistest suhetest. Käesoleva töö teema pole tähtis mitte üksnes ajaloo ühe tähtsama mehe perekonnalo

seisukohalt, vaid vaatleb ka Narva kaubanduse igapäevaelu 18. sajandil, mida ei ole käsitletud nii palju kui 17. sajandil (Enn Künigi jt poolt).

Autor on jaotanud käesoleva töö kaheks suureks osaks. Esimene osa on omakorda jaotatud kaheks. Kõigepealt kirjeldab autor Wilberforce'ide perekonna tausta ning erinevaid liikmeid, kes olid potentsiaalselt olulised perekonna varanduse kasvatamisel ja kontaktide loomisel. Nagu paljudes kõrgema klassi perekondades, oli ka Wilberforce'ide perekonnas komme anda eesnime põlvest põlve edasi. See teeb aga kokku palju suguvõsaliikmeid, kes kannavad ühte ja sedasama nime – William Wilberforce. Paljud nimekaimud teevad omakorda segaseks küsimuse, kes oli see William, kes asus Narvas. Seejärel annab autor ülevaate Inglise-Balti merekaubanduslikest suhetest, et mõista, milline olukord täpsemalt valitses 18. sajandil ning millised olid suhted erinevate nimekamate kaupmeeste ja kreditorite vahel. Teises osas toob autor välja konkreetset William Wilberforce'iga seotud dokumendid, mida võib leida Tartus Ajalooarhiivist. Tartu Ajalooarhiivis on hoiul kaksteist dokumenti, mis on seotud William Wilberforce'i kauplemissajaga Narvas. Dokumendid kirjeldavad võlanõudeid, katseid illegaalselt äri teha, päranduse küsimust, kaupade arretimist ja muid rikkumisi. Autor kirjeldab dokumentide põhjal kaubandussuhete argipäeva elu probleeme William Wilberforce'i ja temaga seotud kaupmeeste ja kreditorite näitel Narvas 18. sajandil.¹ Samuti külastas käesoleva töö autor Suurbritannia linna Hulli, mis oli Wilberforce'ide perekonna koduks ning sadamalinnaks. Hullis asuvatest institutsioonidest olid kõige informatiivsemad Hulli ajalookeskuse arhiiv² ning William Wilberforce'i majamuuseum. Lisaks on kasutatud ka *Public Record Office*'t Suurbritannias, mille faile on võimalik kätte saada veebilehelt www.BMDregisters.co.uk teatud teenustasu eest.³

Kõige paremini on kirjeldanud Hulli kaupmehi, Hulli linna ajalugu ja kaubandust Gordon Jackson oma teoses „*Hull in the Eighteenth Century. A Study in Economic and Social History*“, kus ta kirjeldab erinevaid kaupmeeste perekondi ning nende läbisaamist ja äri Hullis. Jacksoni teos on ka kõige informatiivsemaks allikaks *alderman* William Wilberforce'i puhul ning ka ainus teos, mis mainib paari lausega tema

---

¹ Kasutatud fondi 1646 ja 1680.

² Kasutatud fondi C BRG ja C DFB.

³ Kasutatud fondi RG [www.BMDregisters.co.uk].

onupoega, samuti William Wilberforce'i. Jackson on oma teose lõpus koostanud ka erinevate kaupmeeste sugupuud, mis aitab mõista kaupmeeste perekondade seotust.⁴ Kuigi William Wilberforce'i pereliikmete kohta, kes on käesolevas bakalaureusetöös võtmeisikuteks, on vähe leida, siis võib leida nende kohta fragmente abolitsionismiliikuja Williamile pühendatud raamatutest. John Pollocki „*Wilberforce*“ annab hea sissejuhatuse William Wilberforce'i vanaisa, *alderman* William Wilberforce'i elule ning suguvõsale.⁵ Sellele annavad hea ettekujutuse ka Liz Deverelli ja Gareth Watkinsi teos „*Wilberforce and Hull*“, kes on oma teoses andnud kerge ülevaate perekonna ajaloost alates William Wilberfossist.⁶ Mõistmaks Inglise-Balti kaubandust üldiselt aitab suurepäraselt Elizabeth B. Schumpeteri „*English Overseas Trade Statistics, 1697 – 1808*“, kus on välja toodud kokkuvõtlik statistika, mida täpselt kuhu veeti Inglismaalt ja millistes kogustes.⁷ Samuti on abiks Inglise-Balti kaubanduse mõistmisel Sven-Erik Åströmi teos „*From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century*“ esimene köide, mis küll annab ülevaate kaubandusest hilisel 17. sajandil, kuid käesoleva töö raames on see väga heaks sissejuhatavaks materjaliks.⁸ Kaubandust Balti alade ja Lääne-Euroopa riikide vahel kirjeldab ka Hans Christian Johanseni teos „*Shipping and Trade Between the Baltic Area and Western Europe 1784 – 95*“, andes ülevaate kui palju erinevaid kaupu toodi Balti aladele ning mida täpselt siit välja veeti läände.⁹ Konkreetselt Inglise ja Madalmaade vahelisele kaubandusele keskendub David Omrod oma teoses „*The Rise of Commercial Empires. England and the Netherlands in the Age of Mercantilism, 1650 – 1770*“.¹⁰ Enn Küngi teos „Rootsi majanduspoliitika Narva kaubanduse küsimuses 17. sajandi teisel poolel“ aitab mõista spetsiaalselt Narva kaubandust ning tolleaegset poliitikat Rootsi võimu all. Kuigi käesoleva töö periood on piiritletud 18. sajandiga, siis annab Enn Küngi teos väga hea

---

⁴ Gordon Jackson. *Hull in the Eighteenth Century. A Study in Economic and Social History*. Oxford University Press. London. 1972.

⁵ John Pollock. *Wilberforce*. Lion Publishing. Hertfordshire. 1977.

⁶ Liz Deverell. Gareth Watkins. *Wilberforce and Hull*. Kingston Press. Kingston-upon-Hull. 2000.

⁷ Elizabeth B. Schumpeter. *English Overseas Trade Statistics. 1697 – 1808*. Oxford University Press. London. 1960.

⁸ Sven-Erik Åström. *From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century. Part I. The Growth, Structure and Organization of the Trade*. Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica. Helsingfors. 1963.

⁹ Hans Christian Johansen. *Shipping and Trade Between the Baltic Area and Western Europe 1784 – 95*. University Press of Southern Denmark. 2009.

¹⁰ David Omrod. *The Rise of Commercial Empires. England and the Netherlands in the Age of Mercantilism, 1650 – 1770*. Cambridge University Press. Cambridge. 2003.

kujutuspildi, milline oli kaubanduslik olukord Narvas enne Põhjasõda.¹¹ Inglaste kaubandust Narvas 17. sajandil kirjeldab Enn KÜng ka oma artiklis „Inglise kaubandus Narvas 17. sajandi II poolel“, mis aitab mõista eelkõige millistes kaupades olid inglased juhtivad eksportijad ning milliseid privileege said nad Rootsi riigilt 17. sajandi teisel poolel.¹² Mati Lauri teos „Eesti ala valitsemine 18. sajandil“ annab aga täpse ettekujutuse, mis muutus Eesti alal Rootsi võimu lõppedes ja Vene võimu alguses, andes kokkuvõtva ülevaate institutsioonidest, kaubanduse taastumisest pärast sõda ja kehtivatest seadustest.¹³ Maksevahendite kasutamisest Eestimaal annab ülevaate Hannes Vinnal oma artiklis „Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste maksete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide“, kus ta selgitab millised maksevahendid olid kasutusel 18. sajandil ning kuidas neid käsitleti.¹⁴ Vinnali artikli kõrval annab maksevahenditest informatsiooni juurde J. Sperlingi artikkel „*The International Payments Mechanism in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*“, mis vaatab rahvusvaheliste maksete tegemist kahe sajandi jooksul.¹⁵ Kaupmeeste elude ning nende karjääri käiku kirjeldab Jacob M. Price oma artiklis „*What Did Merchants Do? Reflections on British Overseas Trade, 1660 – 1790*“.¹⁶ Tolliameteid ja erinevaid tollimakse kirjeldavad lühidalt Kersti Lust, Enn KÜng, Juhan Kreem ja teised Baltimere äärsete riikide arhiive kirjeldavas teoste esimeses köites „*Baltic Connections: Archival Guide to the Maritime Relations of the Countries Around the Baltic Sea (Including the Netherlands) 1450 – 1800. Volume I. Denmark, Estonia, Finland, Germany.*“¹⁷

---

¹¹ Enn KÜng. Rootsi majanduspoliitika Narva kaubanduse küsimuses 17. sajandi teisel poolel.

¹² Enn KÜng. Inglise kaubandus Narvas 17. sajandi II poolel. – *Kleio*, 5/6 (1992), lk 12-16.

¹³ Mati Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil.

¹⁴ Hannes Vinnal. Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste maksete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide. – *Ajalooline Ajakiri*, 137/138 (2011), 3/4, lk 265 – 285.

¹⁵ J. Sperling. The International Payments Mechanism in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. – *The Economic Review, New Series*, 14 (1962), No. 3, pp. 446 – 468. [<http://www.jstor.org/stable/2591887>]. (29. september 2013).

¹⁶ Jacob M. Price. What Did Merchants Do? Reflections on British Overseas Trade, 1660 – 1790. – *The Journal of Economic History*, Vol. 49, No. 2, The Tasks of Economic History (Jun 1989), pp. 267-284. [<http://www.jstor.org/stable/2124062>]. (23. september 2013).

¹⁷ Kersti Lust, Enn KÜng, Juhan Kreem *et al.* Estonian Historical Archives. Ajalooarhiiv. In: L. Bes, E. Frankot, H. Brand. Eds. *Baltic Connections: Archival Guide to the Maritime Relations of the Countries Around the Baltic Sea (Including the Netherlands) 1450 – 1800. Volume I. Denmark, Estonia, Finland, Germany.* Brill. Leiden, Boston. 2007. Lk 134 – 259.

Wilberforce'd ja merekaubandus

Wilberforce'de perekond

Inglise perekondades oli komme anda sama eesnime edasi põlvest põlve. Nii oli ka Wilberforce'de perekonnas 18. sajandil mitu William Wilberforce'i nimelist pereliiget. Seega võiks kõigepealt selgitada, kes täpselt mida tegi ning kes oli William Wilberforce Narvas. Esimese William Wilberfossi,¹⁸ kohta pole palju teada. On teada, et ta suri Beverly's 1703 ja oli 1674. aastal Beverly linnapea. Mingil põhjusel võeti ta *Royal Charter*'st maha mais 1684, kuid valiti taas *aldermaniks*¹⁹ 1698. aastal. Wilberfoss abiellus kellegi Mary'ga ning nad said kaheksa last: William, Martha, Samuel, Thomas, Ralph, Ebenezer, Christopher, John. Järgmine William Wilberforce oli eelmise William Wilberforce'i vanim poeg, kes sündis 1655. aastal Beverly's, kuid suri juba varakult 24-aastasena 1679. aastal. Tema venna, Samuel Wilberforce'i poja nimi oli samuti William, kes sündis 1690. aastal Beverly's.²⁰ William Wilberforce'i, kes sündis 1690. aastal, kohta pole väga palju materjali säilinud ning tema elu kohta on kirjutatud vähe. Põhilisi mainimisi võib leida raamatutest, mis kirjeldavad tema kuulsat lapselapse, William Wilberforce'i elu. William Wilberforce kasvas üles üsna jõukas perekonnas, pärides hiljem mitte ainult isa, vaid ka ema poolt ning seega sai edukalt ühineda Hulli prominentsete kauplejatega. Ta kolis teismelisena Beverly'st Hulli, et saada Hulli kaupmehe John Thorntoni õpipoisiks. John Thornton oli juba vana kaupmeeste suguvõsa järeltulija, kes kauples Balti aladel Venemaa ja Rootsiga. Tol hetkel kuuluski *High Streeti* maja veel John Thorntonile. 1711. aastal abiellus William Wilberforce John Thorntoni tütre Sarah'ga. Kokku said nad üksteist last Sarah'ga, kellest täisikka jõudsid vaid Robert, William, Sarah.²¹ Maja ostis Wilberforce Thorntonitelt ära 1732. aastal ning Wilberforce'st sai prominentne avaliku elu tegelane ning väärikas kaupmees. Wilberforce ei kaubelnud mitte ainult Narvas, vaid ka Peterburis, Riias ja Rootsis. Seda tehti koos perekonna sõpradega, kellega polnud nad ainult ärilistes suhetes, vaid ka abielulistes. Tema elu kohta on üsna vähe teada, kuid Hull'i linna arhiivist võib leida, et

---

¹⁸ Mõndade andmete kohaselt muudeti nimi Wilberforce'iks alles 18. sajandil.

¹⁹ Maa- või linnavalitsuse liige, kelle koht on eluaegne ning kes polnud valitav, vaid määratav.

²⁰ Wilberforce Family Tree Website. [www.wilberforce.info]. (6. oktoober 2013).

²¹ Liz Deverell. Gareth Watkins. Wilberforce and Hull. Kingston Press. Kingston-upon-Hull. 2000. P 9.

ta oli aastatel 1722 ning 1740 Hulli linnapea²² ning *alderman*. Samuti võib leida seda, et ta ajas suure osa oma varandusest kokku merekaubanduse teel Balti aladel. 18. sajandil, kui William Wilberforce oli üks *alderman*'dest, tehti Hullis suuri muutusi. Kui seni oli vaestehoolekanne olnud väga nõrk ning Hull oli põhimõtteliselt alles keskaegne linn, siis 18. sajandil alustati paremini toimiva vaestehoolekande rajamist, tänavate rajamist, veetrasside ning kanalisatsiooni ehitust. Ehitati ka uus sadam, mis oli moodne ning turvalisem laevadele sissesõiduks. Ta oli tugevalt anglikaani kiriku pooldaja ja suri 1774. aastal. John Pollock, kes kirjutas elulooraamatu „Wilberforce“, mis keskendub abolitsionismi isa William Wilberforce'i elule, on kirjeldanud lühidalt ka suguvõsa ajalugu. Seda, et Wilberforce oli tuline anglikaani kiriku pooldaja näitab üks tema kuulsamaid ütlusi oma legendaarse pojapoja kohta: „Kui Billy hakkab metodistiks, ei saa ta isegi kuut penni minult,“ („*If Billy turns Methodist he shall not have a sixpence of mine,*“)²³ mis viitas sellele, kui väike William saadeti oma onu ja tädi juurde elama Londonisse pärast Robert Wilberforce'i surma 1768. aastal, köitis teda ühe metodistliku õpetaja jutlustused.²⁴ See tegi piisavalt palju muret aga väikese Williami emale ja vanaisale, et nad tõid ta tagasi koju Hull'i. Kui Wilberforce jäi viimaks pensionile, kolis ta Hullist mitte väga kaugel asuvasse väikelinna Ferriby'sse 1755. aastal, kus tal oli üsna suur villa, mille nimeks oli *Aston Hall*. Nüüdseks on see maja lammutatud. Tema maja *High Street* 'il jäi ta pojale ja tema perele.

Kui minna tagasi William Wilberfossi juurde, siis üks tema poegadest Thomas sündis 1668. aastal Beverly's ning suri 1742. aastal 73-aastaselt. Ta oli Beverly linnapea aastatel 1709 – 1712 ja abielus Ann Lonsdale'ga, kes suri 24. detsembril 1720. aastal Beverly's. Nad said kolm poega – Christopher, Thomas ja William.²⁵ Tema poja William Wilberforce'i kohta pole andmeid. Gordon Jacksoni raamatus „*Hull in the Eighteenth Century. A Study in Economic and Social History*“ võib leida Lisa 23 alt „Kaupmeeste suhted“ välja toodud erinevate kaupmeeste perekondade suhted ning ka osa nende sugupuust. Seal on märgitud Williami Wilberforce'i, Thomase poja kohta

---

²² List of Mayors and Lord Mayors of Hull. Hull History Centre. [http://www.hullhistorycentre.org.uk/discover/pdf/HullMayors%202013.pdf]. (6. oktoober 2012).

²³ Gordon Jackson. *Hull in the Eighteenth Century. A Study in Economic and Social History*. Oxford University Press. London. 1972. P 292.

²⁴ John Pollock. *Wilberforce*. Lion Publishing. Hertfordshire. 1977. P 5.

²⁵ Wilberforce Family Tree Website. [www.wilberforce.info]. (6. Oktoober 2013)

vaid „*Baltic*“, mis laseb eeldada, et ta elas või vähemalt tegutses suurema osa ajast Balti aladel, kuid jääb selgusetuks, kus täpsemalt.²⁶ Hulli arhiivist võib leida dokumendi, mis pärineb 22. maist 1721 ning viitab õpipoiste registreerimisele. Selle kirjelduseks on, et õpipoiss William Wilberforce, kelle isa on Thomas Wilberforce, ning kelle ametiks on riidekaupmees, kes elab Beverly's, määratakse õpipoisiks isand William Wilberforce'le, kelle amet on *alderman*, ning tunnistajateks on John Thornton ja Robert Binks.²⁷ Suurbritannia arhiivist võib leida ristimiseregistri, kus on märges William Wilberforce'i, Thomase ja Ann'i poja kohta, kes sündis detsembris 1702 Beverlys.²⁸ Kuna tema on ainuke William Wilberforce sellest perioodist, kelle kohta ei ole kirjutatud mitte midagi mitte kuskil, siis vanuse põhjal ja ka selle põhjal, et ta oli õpipoisiks kaupmees *alderman* William Wilberforce'le, võib arvata, et tema oligi William, kes asus Narvas. William Wilberforce sai pärast oma õpipoisi aega arvatavasti *alderman* Wilberforce'i agendiks (*factor*). Agendid olid noored mehed, kes olid oma tööandjate poolt välja saadetud pärast nende juures õpipoisiks olemist Inglismaal.²⁹ Neid hakati kasutama pärast 17. sajandi keskpaiku, mil Inglise kaubandus laienes Balti aladele. Agent oli tavaliselt suguluses oma tööandjaga³⁰ ning Narvas olles kontrollisid nad äri Inglismaaga³¹.

Kaupmehed oma nooruses õppisid ametit kodus või olid agentideks või ametnikeks Stockholmis, Riias, Virginias või Jamaical. Nad aitasid korrastada ettevõtte raamatupidamist, teenindasid kliente ning teostasid järelvalvet ja juhendasid laevadelt kaupade peale või maha laadimist. Edukas kaupmees selliste asjadega enam ei tegelenud ning igapäevane raamatupidamine jäi tema ametnike hooleks. Suurem osa ostudest tehti samuti korrespondentsi teel usaldusväärsete varustajatega, kes teadsid millised nende kaupadest sobivad teatud välisurgudele kõige paremini.³² Ükski

---

²⁶ G. Jackson. Hull in the Eighteenth Century. A Study in Economic and Social History. P 409.

²⁷ C BRG/7/105a (Registration of Persons Bound Apprentice to Freeman. 1721).

²⁸ Record of the baptism of William Wilberforce. 1702. [www.BMDregisters.co.uk]. (10. detsember 2013).

²⁹ Sven-Erik Åström. From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century. Part I. The Growth, Structure and Organization of the Trade. Helsingfors: Societas Scientiarum Fennica. Helsingfors. 1963. P 122.

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.* P 124.

³² Jacob Price. What Did Merchants Do? Reflections on British Overseas Trade, 1660 – 1790. The Journal of Economic History, 49 (Jun 1989), No. 2, pp. 267 – 284. [http://www.jstor.org/stable/2124062]. (23. september 2013). P 278.

kaupmees ei delegeerinud ise krediidi andmist ega jätnud hooletusse oma firma bilansilehe analüüsi.³³

Merekaubandus Inglismaa ja Balti vahel 18. sajandil

Merekaubandus Inglismaa ja Balti vahel

Eksport-import muutus läbi 18. sajandi Balti ja Inglismaa vahel tugevalt. Konkreetselt pole Hulli ja Narva vaheliste suhete kohta 18. sajandil palju leida. Väidetavalt on sadamalogid läinud Hullist suures osas kaduma. Samas on Inglismaa ja Venemaa vahelise kaubanduse kohta mitmed autorid kirjutanud ning läbilõikena on seal kohati välja toodud ka Narva ja Hulli vahelist kaubandust.

Sundi tolliraamatud annavad head teavet laevade kohta mis läbisid väina. Ainsaks erandiks sellele reeglile olid laevad, mis sõitsid Taani kuninga alade vahel, sest neid ei kontrollitud nii põhjalikult ning nad märkisid enamasti oma kaupadele peale pärast tähtsamaid artikleid „jne“ või lihtsalt „last ja varud“. ³⁴ Enamasti olid kaupade kirjeldused, mille kohta maksti tollimaksu, ühemõttelised. Lisaks aeg-ajalt ebakorrektsel märkimisele (näiteks kui suhkur ja tubakas olid kokku pandud, siis see ei võimaldanud kummagi kauba koguse lugemist eraldi), võis põhjus olla veel salakaubanduses, mis väljendus selles, et kallimad kaubad oli märgitud odavamateks kaupadeks, et peaks maksma vähem tollimakse. Seda saab näha vahesadama ja lõppsadama tolliraamatute võrdlusest.³⁵ Illegaalset kaubavedamist oli kahtlemata palju, kuna tollimaksud olid näiteks üsna kõrged rauale, siis võidi maskeerida raud vaseks, mille maksud olid madalamad.³⁶ Hans Christian Johansen leidis oma teoses „*Shipping and Trade between the Baltic Area and Western Europe 1784 – 95*“, et enamus sadamate puhul pole põhjust kahtlustada laialdasemat salakaubandust, suurimateks eranditeks on aga Peterburg, kus analüüs näitab, et paljude riikide laevade kirjelduste

---

³³ *Ibid.*

³⁴ Hans Christian Johansen. *Shipping and Trade between the Baltic Area and Western Europe 1784-95*. University Press of Southern Denmark. Odense. 2009. P 98.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Elizabeth B. Schumpeter. *English Overseas Trade Statistics. 1697 – 1808*. Oxford University Press. London. 1960. P 6.

võrdlus annab ebakindlaid tulemusi. Näiteks ka Narvas ei vasta Taani laevade lasti koosseis informatsioonile laevade suuruse kohta.³⁷

1688. aasta avas mitte ainult Inglise poliitilises ja konstitutsioonilises ajaloos uue lehekülje, vaid uus periood algas ka Inglise finantsajaloos. William III ja Anne'i valitsused pidid vastu seisma kahekümnele sõja-aastale, mille kestel neil oli vaja säilitada suuri meretaguseid armeesid kui ka märkimisväärselt palju laevastikku välismaistel postidel mitmete aastate kestel.³⁸ See tõstis Inglismaa impordi vajadust puidu ja muude kaupade järele, mida vajati laevaehituseks. Elizabeth B. Schumpeter on statistiliselt välja toonud, et Inglise kaubanduses oli 1702 – 1712 depressiooniaeg, 1713 – 1724 taastus- ja laienemiseaeg, 1725 – 1747 relatiivse stabiilsuse aeg. Tõusuajale 1748 – 1775 järgnes allakäik alates 1782. aastast. Seejärel aga tõusis kaubandus taaskord ning jätkas seda tendentsi sajandi lõpuni.³⁹ Põhiline põhjus depressiooni perioodiks oli sõda. Merele sõitmine kaupadega oli riskantsem, toimus rohkem illegaalset vedu, mida ei registreeritud võimude poolt, samuti võeti paljud mehed sõjaväkke. Domineerivaks mõjutuseks olid ka impordimaksud.⁴⁰ Kui Põhjasõda algas Rootsi ja Venemaa vahel 1700. aastal, siis Inglismaa poliitiliselt võis kahtlemata olla õnnelik, et Rootsi suurvõimuna kõikuma võiks lüüa. Inglismaa kahjuks väljus aga sõjast võitjana järgmine suurvõim Venemaa ning sõja ajal ka kaubandus langes.⁴¹ Kui Rootsi hakkas maksustama välismaiseid tehaseid, siis suhted Rootsi ja Hulli vahel praktiliselt katkesid.⁴² Inglismaa valitsus polnud ilmselgelt väga õnnelik oma sõltuvusest Põhja-Euroopast, eriti Põhjasõja ajal sajandi alguses. 1705. aasta akt andis allahindluse importtoodetele nagu tõrv, tõkat, kanep ja mastid, mis tulid Põhja-Ameerika kolooniatest.⁴³

1708. – 1709. aasta talv oli üks kõige külmemaid talvesid Lääne-Euroopas, mis oli põhjuseks kaubanduse kukkumisele järsult ning mille tulemusena Inglise maksete

---

³⁷ H. C. Johansen. Shipping and Trade between the Baltic Area and Western Europe 1784 – 95. P 101.

³⁸ J. Sperling. The International Payments Mechanism in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. The Economic History Review, New Series, 14 (1962), No. 3, pp.446 – 468. [<http://www.jstor.org/stable/2591887>]. (29. september 2013). Pp 463 – 464.

³⁹ E. B. Schumpeter. English Overseas Trade Statistics. 1697-1808. Pp 6 – 7.

⁴⁰ E. B. Schumpeter. English Overseas Trade Statistics. 1697-1808. P 7.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.* P 10.

⁴³ J. Price. What Did Merchants Do? Reflections on British Overseas Trade, 1660 – 1790. P 275.

defitsiit tõusis ja vahetus Amsterdamis kukkus.⁴⁴ Allakäik alates 1782. aastast oli arvatavasti konfliktide süül nii Ameerika kui ka Prantsusmaaga. Kui puhkes sõda Prantsusmaaga 1793. aastal, siis Inglise-Vene kaubavahetuses, mis oli alustanud tõusmist juba 1760. aastast, hakati Inglismaale vedama suures koguses puitu, kõrge kvaliteediga rauda, mereväekaupu.⁴⁵ Johansen toob esile Narva kaubandusest palgid, mis olid ühed väärtuslikumad kaubaartiklid oma tugevusest.⁴⁶ Samuti plangud, mis vähemalt sajandi lõpus olid enamasti Venemaa Soome lahe äärsete sadamate ekspordiaartikkel.⁴⁷ Narva kõrgealg palkide väljaveos Johanseni poolt välja toodud tabelis oli 1791. aasta, kui välja veeti kõige suurem arv võrreldes teiste riikidega – 29 000 palki. Ülejäänud perioodil 1784 – 1795 jäi ta enamasti teisele kohale Memeli järel. Suurem osa palgiveost toimus Amsterdami, seejärel Londonisse ja Liverpooli ning kõige vähem toimetati Hulli.⁴⁸ Samuti tõi Balti kaubandusele kasu ka Inglise-Ameerika vaheline iseseisvussõda 1775 – 1783, sest ameeriklased hakkasid boikoteerima Briti kaubalaevu ja kaupu ning kaubavahetus langes drastiliselt. Briti kaubanduslikud suhted ameeriklastega ei taastunud normaalselt enne 1796. – 1800. aastaid.⁴⁹

Kaubandus Narvas

17. sajandi viimased kümnendid olid Narva jaoks majanduslikult kuldne ajastu.⁵⁰ Narva oli kohtumispaigaks ida ja lääne vahel, kust toimus kaubanduslik vahetus mõlemas suunas.⁵¹ Narva otsene eesmärk majanduses oli vahendada transiitkaubandust, mille tõttu areng nii Venemaa turukorralduses kui ka Rootsis avaldas otsest mõju linna kaubandusele. Vastastikused kauplemistingimused sõltusid ilmselgelt alati ka erinevate riikide poliitiliste ning diplomaatiliste suhete hetkeseisust.⁵²

---

⁴⁴ J. Sperling. The International Payments Mechanism in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. P 466.

⁴⁵ E. B. Schumpeter. English Overseas Trade Statistics. 1697 – 1808. P 10.

⁴⁶ H. C. Johansen. Shipping and Trade between the Baltic Area and Western Europe 1784 – 95. P 108.

⁴⁷ *Ibid.* P 108.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ E. B. Schumpeter. English Overseas Trade Statistics. 1697 – 1808. P 11.

⁵⁰ S.-E. Åström. From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century. Part I. The Growth, Structure and Organization of the Trade. P 124.

⁵¹ *Ibid.* P 125.

⁵² Enn Küng. Rootsi majanduspoliitika Narva kaubanduse küsimuses 17. sajandi teisel poolel. Kirjastus Eesti Ajalooarhiiv. Tartu. 2001. Lk 28.

Inglased tulid Läänemerele 16. sajandi alguses, kuid regulaarseks muutusid nende käigud alles 17. sajandil. Põhiliseks artiklik, mida siia imporditi oli riie, eksporditi aga vilja, puitu ja metsasaadusi, seal hulgas ka tõrva.⁵³ Kuigi Ivan IV-s oli inglastele andnud litsentsi kauplemiseks kogu Venemaal juba 1555. aastal, jõudsid nad Narva alles 1560. aastal. 1569. aastal said nad tsaari poolt privileege, mis andsid õiguse avada Narvas oma kaubahoovi.⁵⁴ Rootsi ajal anti inglastele võimalus ka praktiseerida oma religiooni alates 1689. aastast. Peale selle määrati esimene inglane Thomas Loftus 30. aprillil 1688 kindralkubernerite poolt Narva vaba raehärra kohale, et hoida inglastega paremini kontakti. Samuti said inglased keelelisi privileege.⁵⁵ Inglismaa osa oli 17. sajandil kaupade sisseveos aga üsna tühine, kui neid võrrelda teiste Lääne-Euroopa riikidega. Peamiseks impordiartiklik oli tubakas. Nad jäid aga alla nii soola, kangaste, veini kui ka paberi sisseveos nii lüübeklastele, hollandlastele kui ka prantslastele ja tallinlastele. Heeringat ei vedanud nad üldse. Narvast viisid inglased välja peamiselt lina ja kanepit, milles nad olid kindlasti juhtrolli positsioonis.⁵⁶ Näiteks läks 1696. aastal Narvast Inglismaale 71% kogu lina ja kanepi väljaveost.⁵⁷ Inglise-Rootsi lepingu kohaselt, mis sai sõlmitud 1665. aastal, said inglased endale õiguse pidada Narvas kohtuid. Rootsi tegi seda kõike muidugi selleks, et tuua kaubandus Arkhangelskist alla Balti sadamalinnadesse.⁵⁸

17. sajandi viimastel kümnenditel moodustasid inglased Narva elanik- ja kodanikkonnas märkimisväärse grupi.⁵⁹ Põhjus, miks inglased soovisid saada Narva kodanikeks oli see, et inglased ei omanud oma suure kaubakäibe juures erinevalt näiteks tallinlastest takistusteta transiiti Venemaale. Inglaste sisseveos esikohal olnud tubakas tuli võõrastel kohalikele müüa ja nad ei saanud seda Venemaale saata ega ka Vene kaupmeestele otse müüa. Ülejäänud transiitkaupadega tuli aga välismaalastel 14 päeva linna turul peatuda, enne kui oleks võimalik võõrastele kaupmeestele maha müüa. Niikaua kuni Inglise kaupmehed tegutsesid Narvas võõrastena, rakendati nende suhtes kõiki piiranguid, mis

---

⁵³ *Ibid.* Lk 299.

⁵⁴ *Ibid.* Lk 300.

⁵⁵ Enn Küng. Inglise kaubandus Narvas 17. sajandi teisel poolel. *Kleio*. 5/6 1992. Lk 15.

⁵⁶ *Ibid.* Lk 14

⁵⁷ Enn Küng. Rootsi majanduspoliitika Narva kaubanduse küsimuses 17. sajandi teisel poolel. Kirjastus Eesti Ajalooarhiiv. Tartu. 2001. Lk 315.

⁵⁸ S.-E. Åström. From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century. Part I. The Growth, Structure and Organization of the Trade. P 125.

⁵⁹ E. Küng. Rootsi majanduspoliitika Narva kaubanduse küsimuses 17. sajandi teisel poolel. Lk 330.

olid võõrastele mõeldud.⁶⁰ 17. sajandi viimasel veerandil avanes Narva turg koos Riia turuga.⁶¹ Riia oli kõige suurema kasumiga linn Rootsi võimu all, kuid Narva oli Sven-Erik Åströmi arvates palju tähtsam, kes oma teoses „*From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century. Part I. The Growth, Structure and Organization of the Trade*“ põhjendas seda sellega, et Narva suhtles palju rohkem Inglismaaga. 17. sajandi jooksul polnud inglastel mingit huvi teravilja vastu, mis oli üheks peamiseks kaubaartikliks Riias. Narvas oli see aga vaid vähesel määral ning see on üheks põhjuseks, miks inglaste osakaal Narvas oli niivõrd suur.⁶² Narva oli palju mugavam väliskauplejatele kui Riia, erinevalt Riist polnud Narvas vanu ja võimsaid linnakodanike suguvõsasisid, kes oleksid seadnud piiranguid võõrastele. Samuti olid Narva seadused küllaltki leebed võrreldes Riiaga. Kaubandus omavahel oli lubatud, samal ajal kui Riias võis selle eest trahvi saada. Rünna- kuded Narva võimukamate linnakodanike poolt välismaalaste vastu peatati tihti Rootsi võimude poolt.⁶³ Åström arvas, et Narva oli üks nendest linnadest, mis sai inglaste seas populaarseks vaid seetõttu, et inglastel oli teatud vajadus, mida Narva suutis täita.⁶⁴ Ta esitas tabeli, milles kirjeldab erinevate riikide suhteid kaubanduslikult Inglismaaga, ning seal on kirjeldatud, kui palju laevu lahkus erinevatest sadamatest 1699. ja 1700. aastal ning sulgudes, kui paljud neist olid Inglise laevad. On selgelt näha, et Narvast lahkus umbes 48 laeva, millest 46 olid Inglise laevad 1699. aastal ning 1700. aastal lahkus Narvast 71 laeva, millest 67 laeva olid Inglise laevad. Võrreldes Narvaga olid nii lähedased suhted mõlemaid aastail vaid Arhangelskis ning teistes Balti sadamates ja Riias (1700. aastal), ja Königsbergis mõlemal aastail.⁶⁵

Kuna teravili oli Eesti ala peamine eksportartikkel, tuli riigivõimul pidevalt valida kahe võimaluse vahel. Juhul, kui lubati vilja vaba ja piiranguteta väljavedu, siis vilja hind Balti aladel tõusis, sest olid enamasti eksporthinnad siseturuhindadest märksa kõrgemad. See suurendas tollisissetulekuid, kuid ka kulutusi siin paikneva sõjaväe

---

⁶⁰ *Ibid.* lk 330 – 331.

⁶¹ S.-E. Åström. *From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century. Part I. The Growth, Structure and Organisation of the Trade.* P 52.

⁶² *Ibid.*

⁶³ *Ibid.* P 125.

⁶⁴ *Ibid.* P 53.

⁶⁵ S.-E. Åström. *From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century. Part I. The Growth, Structure and Organisation of the Trade.* P 59.

ülalpidamiseks. Keelates vilja väljavedu oli võimalik selle hinda siseturul märgatavalt alandada, aga koos sellega vähenesid ka tollisissetulekud.⁶⁶ 1740 – 1750 iseloomustab peaaegu katkematu keeld vilja välja vedada. Esimest korda kehtestati see pärast 1740/1741. aastate ikaldust 8. augustil 1741 ukaasiga Riias, 7. juulil 1742 laiendati see kõikidele Balti sadamatele. Taas lubati vilja väljavedu 1744. aasta lõpus. Kuid juba 20. veebruaril 1746 keelati see Riia, Tallinna ja Narva sadamast taas vilja välja viia, et hoida kroonumagasinidesse ostetavat vilja hinda madalal. Piirang kaotati 1752. aasta lõpus, kuid pani uuesti peale 1757. aastal Seitsemeaastase sõja ajal.⁶⁷

1620. aastal määrati Narva ametnikud, et koguda tollimakse. Tollimaksu kogujateks olid riigiametnikud, kelle ülesandeks oli inspekteerida laevu ning koguda tollimaksu.⁶⁸ Litsendimaks oli tollimaks, mida maksti kõikide kaupade pealt, mis olid imporditud ja eksporditud mereteel kaudu ning esindasid teatud protsenti kauba väärtusest. Samuti kehtis portoorium, mis oli sadamamaks ja mida tutvustati juba 1620. aastal.⁶⁹ Oli veel mitmeid erinevaid makse, mis kehtisid erinevatel kaupadel. Litsendimaks läks riigivara-hoidjale⁷⁰ ja portooriumiraha läks linnavarasse.⁷¹ Tollimaksu ja aktsiisi tulud andsid suurema osa riigituludest Balti aladel 18. sajandil. Põhiliselt kehtisid rootsiaegsed tollimaksud 18. sajandil ning alles 1782. aastal asendati need kohalike odavamate tariifidega Vene võimude poolt, mis olid ühtlustatud Vene tariifidega.⁷² Balti ja sisekübermangude tollitariifide erinevus andis head tingimused salakaubanduseks. Tihti püüti hiilida kõrvale ka kohapealsetest tollimaksudest. Põhilised kaubad, mida veeti üle piiri tolli maksmata olid vili, viin, sool ja tubakas. Et tõkestada salakaubandust seati suuremate linnade väravatesse vahid, kes pidid kontrollima kõiki väravatest läbi käivaid inimesi, kellel oli kaup kaasas.⁷³ Väga põhjalikud oldi kontrolliga sadamates.⁷⁴ Levinud

---

⁶⁶ Mati Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710 – 1783). Kirjastus Eesti Ajalooarhiiv. Tartu. 2000. Lk 175.

⁶⁷ *Ibid.* Lk 176.

⁶⁸ Kersti Lust *et al.* Estonian Historical Archives. Ajalooarhiiv. L. Bes *et al.* (eds). Baltic Connections. Archival Guide to the Maritime Relations of the Countries around the Baltic Sea (including the Netherlands) 1450-1800. Volume I. Denmark, Estonia, Finland, Germany. Brill. Leiden, Boston. 2007. P 187.

⁶⁹ *Ibid.* P 188.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ M. Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710 – 1783). Lk 172.

⁷² K. Lust *et al.* Estonian Historical Archives. L. Bes *et al.* (eds). Baltic Connections. Archival Guide to the Maritime Relations of the Countries around the Baltic Sea (including the Netherlands) 1450-1800. Volume I. Pp 187-188.

⁷³ M. Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710 – 1783). Lk 173.

petmisviis näiteks Vene kaupmeestel oli jätta oma kaup linnalähedasse kõrtsi ja linnakaupmehele müüa, kes selle linna viis kohaliku kaubana tolli maksmata.⁷⁵

Rootsi ja Vene alamate vastastikused kaubandustingimused olid põhijoonel reguleeritud kahe maa vaheliste rahulepingutega, kuid arvestama pidi alati ka riikides kehtinud seadusandlikke akte.⁷⁶ Näiteks Kärde rahulepingu, mis sõlmiti 21. juunil 1661, kaubandusartiklid tulid Stolbovo rahulepingust (1617). Need aga omakorda kasvasid välja Täyssinä rahulepingust, mis sõlmiti 1595. aastal Rootsi ja Venemaa vahel.⁷⁷ Kärde rahulepingus oli kõige olulisem artikkel 10, kus deklareeriti, et kahe maa vaheline kaubaliiklus peab olema vaba ja takistusteta. Rahulepingus deklareeriti ka see, et mõlema maa kaupmehed võivad liikuda ka teistesse Rootsi ja Venemaa piirkondadesse. See lisaklausel aga hakkas palju segadust tekitama.⁷⁸ Piiri ületamiseks oli vaja reisidokumente ja tagasireisimisel pidi olema uus läbisõidukiri. Kaubelda lubati vaid vastava maa alamatega ning teise välismaalastega oli kauplemine keelatud.⁷⁹ Oluline oli ka artikkel 11, mis nägi ette kaubahoovide taastamise või rajamise Venelastele Stockholmis, Riias, Tallinnas ja Narvas. Venemaal pidi Rootsi hoovid avatama Moskvast, Novgorodis, Pihkvas ja Peresjavlis. Artikkel 12 käsitles ka seda kuidas käituda laevaõnnetuse korral.⁸⁰

1700. aasta augustis Narva alla jõudnud Põhjasõda sundis inglasi ajutiselt linnast lahkuma ja teadaolevalt olid nad Tallinnas maapaos.⁸¹ Inglise tegevus ei lõppenud vaatamata sõja puhkemisele 1700. aastal, kui Vene armee võttis linna üle.⁸² Inglise koloonia lahkus siis, kui sõda hakkas segama kaubanduse liikumist. Osad põgenesid Tallinnasse, kuid nende vara Narvas konfiskeeriti. Hullemini läks tervetel Inglise perekondadel, kes küüditati Venelaste poolt 1704. aastal Vologdasse. Inglise kogukond Narvas ei tõusnud enam kunagi samale tasemele.⁸³ Pärast Venemaa võitu Põhjasõjas sai

---

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ *Ibid.* Lk 174.

⁷⁶ E. Küng. Rootsi majanduspoliitika Narva kaubanduse küsimuses 17. sajandi teisel poolel. Lk 29.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ *Ibid.* Lk 30-31.

⁷⁹ *Ibid.* Lk 31.

⁸⁰ E. Küng. Rootsi majanduspoliitika Narva kaubanduse küsimuses 17. sajandi teisel poolel. Lk 31.

⁸¹ *Ibid.* Lk 330.

⁸² S.-E. Åström. From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century. Part I. The Growth, Structure and Organisation of the Trade. P 131.

⁸³ *Ibid.* P 132.

Narvast kolmas kõige suurem ekspordisadam Venemaal. Kui Peterburg sai pealinnaks, üritati arendada hoopis tolle kaubandust 18. sajandil. Seetõttu alustati kogu kaubanduse suunamist keeldude ja korralduste abil Tallinnast ja Narvast Peterburi.⁸⁴

Hull ja tema kaupmehed

Hull on olnud aktiivne kaubanduslik linn juba 12. sajandist ning võlgneb kogu oma olemasolu veeteede lähedusele. 13. sajandil lõi juba Edward I sinna sadama ning nimetas selle Kingston-upon-Hull'ks, mis on jäänud koha nimeks tänapäevani. 17. sajandi alguseks oli Hullis juba laevaehituse tehased ning sajandi lõpuks kaubandus oli õitsele lõõnud. Probleeme põhjustas aga Hulli jõgi, mis jäi liiga väikeseks, et tulla toime suurema liiklusega. See viis uute kaide ehitamiseni 18. sajandil. See omakorda viis kaubanduse suurema õitsenguni ning hakati tooma ekspordimaterjali Yorkshire'i industriaallinnadest.⁸⁵ Peamiseks ekspordi artiklits olid Hullis vill, sool, teravili, nahad. Peamisteks impordiartikliteks olid vein, puit, raud, karusnahad, vaha, õliseemned ning tõkat. Hull asub Inglismaa idakaldal ning seega on ta nii öelda vaele kaubanduslikul poolal. Kui enamus Suurbritannia kaubandusest toimus üle Atlandi Aafrika või Indiaga, siis idakallas keskendus rohkem kaubandusele Mandri-Euroopaga, Põhjamaade ja Balti aladega. 1750. aastaks oli Vene kaubandus piisavalt arenenud, et ekspordida puitu ja rauda ning Hulli sadam proovis sealt saada suure osa ekspordist.⁸⁶

Hulli kaupmeestel polnud 18. sajandil väga raske kohaneda Balti ja Venemaa kaubandusega, sest kontakid olid juba varem loodud ning kaubanduslikud suhted olid eksisteerinud tegelikkuses juba alates 16. sajandist. Väliskorrespondents oli ääretult tähtis rahvusvaheliste kaubandussuhete arenemiseks, kuid Hulli kaupmeestel ei olnud lihtne leida selliseid sidemeid sajandi alguses Põhja- ja Ida-Euroopas, eelkõige Balti aladel.⁸⁷ Kuigi Gordon Jackson siinkohal nimetab suurimaks põhjuseks seda, et Balti alad ei olnud endiselt arenenud⁸⁸, võiks pigem leida põhjust hoopis käimasolevas Põhjasõjas, kui Balti kaubateedes, mis Hansa Liidu aegadest peale olid veel olemas.

---

⁸⁴ M. Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710 – 1783). Lk 170.

⁸⁵ Source Guide. Ships and Shipping in Hull's Past. Hull History Centre. [<http://www.hullhistorycentre.org.uk/discover/pdf/ShipsandShipping%20Oct2011.pdf>]. (6. oktoober 2013)

⁸⁶ L. Deverell and G. Watkins. Wilberforce and Hull. P 1.

⁸⁷ G. Jackson. Hull in the Eighteenth Century. A Study in Economic and Social History. P 120.

⁸⁸ *Ibid.*

Hull tegi endale nime kui Balti sadam⁸⁹ ning sealt pärit paljud pered töötasid muude Balti linnade hulgas ka Narvas. Vanem osa Thorley' de perekonnast, kes kolis Narva⁹⁰, ei tulnud tegelikult ühestki kaupmehe ega härrasmehe perekonnast, vaid töötasid end ise üles, hiljem said partneriteks Thorley, Bolton & Co's Hullis ja Narvas ning jäid pankuriteks ja kaupmeesteks Thorley, Ouchterlony & Co's Narvas.⁹¹ Wilberforce & Smith'i firma, kus tegelesid William Wilberforce ning Abel Smith, pakuti Wilberforce osa müüa pärast ta surma 1774. aastal nende nooremtöötajale Thomas Thompsonile. Thompson lõi hiljem koos Smithiga panga Smith & Thompson ning sai sealt laenu Wilberforce'i osa välja ostmiseks.⁹² Tundub, et tähtsamateks kaupmeesteks nende ajal olidki Hullis *alderman* William Wilberforce, *alderman* Samuel Watson, Richard Sykes ja William Thornton, kelle juurde saadeti kolmandik kahekümne ühest härrasmeeste (ja ka ühe rüütli) pojast õpipoisiks. William Wilberforce'i juurde läks näiteks õpipoisiks ka tema äripartneri Abel Smithi poeg.⁹³ Wilberforce'id spetsialiseerusid ennekõike Venemaa kaubandusele.⁹⁴ Wilberforce'd olid üks nendest perekondadest Maister'te, Henworth'de, Mowlds'de jpt kõrval, kellel oli vähemalt üks pereliige, kes resideerus kas Skandinaavias või Venemaal mitmeid põlvkondi.⁹⁵ Balti äri teeniski Wilberforce oma esimese suurema teenistuse, lõi endale piisavalt kontakte ning õppis selgelt 18. sajandi raskeid ärinippe.

Kaupmehe elukutse alustamiseks oli vajalik kapital. Oli neid, kes said selle oma perekonna varandusest, kuid leidus ka neid, kes teenisid selle ise kavalate äri-instinktidega. Samuti oli tähtis kaupmehe maine ning sidemed. Seega oli üllatav, kui mõni mees sai heaks kaupmeheks tulles teisest linnast või külast, omamata sidemeid Hullis ning omamata ka raha. Kaupmehed said laenata üksteiselt raha, kuid sellel olid omad riskid.⁹⁶ Kaupmeeste partnerlus oli suurepäraseks teeks, kuidas stabiliseerida kogemust ja kapitali ning 18. sajandi keskel sai perekonnasisestest äridest pigem perekondadevahelised ärid.⁹⁷ Perekondade vahel näiteks ei sõlmitud ainult kasulikke äri-

---

⁸⁹ *Ibid.* P 125.

⁹⁰ *Ibid.* P 98.

⁹¹ *Ibid.* P 106.

⁹² *Ibid.* P 103.

⁹³ *Ibid.* P 105.

⁹⁴ G. Jackson. Hull in the Eighteenth Century. A Study in Economic and Social History. Pp 108.

⁹⁵ *Ibid.* Pp 120 – 121.

⁹⁶ G. Jackson. Hull in the Eighteenth Century. A Study in Economic and Social History. P 107.

⁹⁷ *Ibid.* P 108.

sidemeid, vaid ka abielulisi sidemeid, näiteks William Wilberforce oli John Thorntoni õpipoisiks, kes oli jõukas ja üks vanematest kaupmehe perekondadest Hullis. Peagi aga abiellus ta Thorntoni tütreaga liites seeläbi Wilberforce' de maja Thorntonite majaga, ning selle kaudu ta kindlasti mitte vaid ei kindlustanud ise oma vara vaid ka usaldusväärst ja mainet, olles seotud nüüd väarikate Thorntonitega. Jackson on oma raamatus välja toonud ka veel ühe nime, mis käib Narvas asuvatest dokumentidest läbi ning selleks on Thomas Grundy. Grundy oli samuti Hull'st pärit kaupmees ning Narvas asunud Wilberforce'i pikajaline partner, kuni nende partnerlus leidis otsa 1728. aastal pärast tüli. Maister oli oma osa ettevõttes müünud Grundy'le, sama ettevõttega olid seotud ka Wilberforce'd ja Mowlds'd. Partnerlus aga ei sujunud eelkõige seetõttu, et Wilberforce'i ja Mowldi vahel olid suured erimeelsused. Selle peale olevat Maister kommenteerinud: „meil pole kunagi olnud head arvamust härra W-st, olles leidnud ta väga ebakindla“ („we have never had a good opinion of Mr. W., having ever found him very unsteady...“).⁹⁸ Tundub, et agent Wilberforce oma partneritele väga head muljet ei jätnud. Üldiselt sõltus eksport ja investeerimine kaubanduses usaldusest kaupmeeste vahel.⁹⁹ Arvatavasti seetõttu puudutavad ka suurem osa kirjadest Eesti Ajalooarhiivis krediidi andmist või võlanõudeid. Partnerluse väärtus pigem seisnes selles, et erinevad liikmed asusid erinevates riikides, näiteks Thomas Mowld oli Göteborgis, samal ajal kui Samuel Mowld ja Wilberforce resideerusid Narvas, Grundy'l oli kogemusi nii Göteborgis kui ka Narvas.¹⁰⁰ Kaupmehed ei teeninud raha vaid läbi oma kaupade. Wilberforce'd omasid maad üle terve Hulli linna.¹⁰¹ Neil oli maid Conistonis, mis asub Hulli kirdeosas; Riplinghamis, kus neil oli 400 – 500 aakrit ja mis asub Hulli lääneosas ning Wintringhamis, mis asub Lincolnshire's. Maa, mille Wilberforce'd olid ostnud pankrotistunud Newcastle'i hertsogilt, oli Lincolnshire'i külade ümbruses Irby-on-Humber's, Hatcliffe's ja Gunnerby's.¹⁰² Maad ei ostetud enamasti mitte seetõttu, et neil oli selleks vaba raha, vaid pigem selleks et investeerida olemasolevat raha.¹⁰³ Seega nad ei käitunud kui maaomanikud, vaid endiselt pigem kui kaupmehed.

---

⁹⁸ G. Jackson. Hull in the Eighteenth Century. A Study in Economic and Social History. P 121.

⁹⁹ David Omrod. The Rise of the Commercial Empires. England and the Netherlands in the Age of Mercantilism, 1650 – 1770. Cambridge University Press. Cambridge. 2003. P 89.

¹⁰⁰ G. Jackson. Hull in the Eighteenth Century. A Study in Economic and Social History. Pp 121 – 122.

¹⁰¹ *Ibid.* Lk 111.

¹⁰² *Ibid.* Lk 113.

¹⁰³ *Ibid.* Lk 115.

Wilberforce'ga seonduvad igapäeva kaubandust puudutavad kirjad

Võlanõudekirjad

18. sajandil olid rahvusvaheliste arvete teostamisel kasutusel kolm moodust – maksed müntide ja väärismetallidega, maksed kaupadega ja maksed väärtpaberitega (eelkõige võlakirjad, vekslid ja tšekid).¹⁰⁴ Samal ajal kasvas ka Inglismaa vajadus Läänemere piirkonnast ja Venemaalt pärit tööstusliku tooraine ja laevaehitusmaterjalide järele.¹⁰⁵ See aga tõi kaasa olukorra, kus Inglise kaubandusbilansi puudujääk Ida-Euroopaga kasvas perioodil 1700 – 1770 peaaegu neli korda. Samal ajal kui Inglise kaubavahetuse bilanss ida suunal oli ebasoodne, valitses Lääne- ja Kesk-Euroopa positiivne kaubavahetus.¹⁰⁶ Tänu sellele kujunes veksel laialt kasutatavaks makse- ja krediidiinstrumendiks, mis suunas ekspordi ülejäägi Läänemere regiooni ja Vene turule.¹⁰⁷

Hannes Vinnal on oma artiklis „Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste maksete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide.“ välja toonud vekslite tähtsuse, mis näitab kui vähe kasutati sularaha. Kui 1735. aastal liikus vekslid läbi ettevõtte umbes 88 000 taalri väärtuses, siis sularaha puhul oli see näitaja umbes 60 000 taalrit.¹⁰⁸ Kogu 18. sajandi jooksul kehtisid Narvas kõrvuti Vene ja välismaine raha. Rubla kõrval kõige levinum vääring oli albertustaal, mis oli pärit peamiselt Madalmaadelt ja Saksamaalt hõberahana. Enamasti oli käibel siiski rubla. Ametlikult oli mõlema raha väärtus võrdne. 18. sajandil aga muutus taalri ja rubla turukurss taalri kasuks, ning riik eelistas koguda makse taalrites ja väljaminekuid teha rublades. Ehk siis tollimaksud koguti kõik taalrites ning väljamaksed tehti vaid rublades.¹⁰⁹ Vekslitel oli aga kaks ülesannet – teostada makseid ja pakkuda krediiti. See

---

¹⁰⁴ Hannes Vinnal. Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste maksete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide. Ajalooline Ajakiri, lk. 265 – 285, 2011 ¼ (137/138). Lk 10.

¹⁰⁵ H. Vinnal. Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste maksete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide. Lk 18.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ *Ibid.* Lk 12.

¹⁰⁹ M. Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710 – 1783). Lk 167

tähendas üksteise võlgade ja võlanõuetega kauplemist nii, et see minimeeris sularahaülekannete vajadust.¹¹⁰ Kuid jälgides Thomas Clayhillsi vekslitehinguid, ilmnevad enamasti märksa keerukamad mehhanismid. Vekslid ei liikunud otse importööride ja eksportööride vahel, vaid läbi kaupmees-pankurite institutsiooni. Kaupmees-pankurid (ingl. k. *merchant bankers*; sks. k. *Kaufleute-Bankiers*) olid suuremates keskustes nagu näiteks Amsterdams, Londonis, Peterburis, kus 17. sajandil välja kujunenud kaupmeeste kiht spetsialiseerus kaubanduse kõrval või asemel pangandusele. See sisaldas vekslite abil kaugkaubanduse finantseerimist ning kaupmeeste-vaheliste arvelduste teostamist. Nad aktsepteerisid teatava tasu eest kaupmeeste vekslid, muutes need niimoodi usaldusväärseks maksevahendiks, mida sai omakorda indosseerimise ja diskonnteerimise abil kaupade ja müntide vastu vahetada.¹¹¹ Kuigi aastatel 1710 – 1724 vekslite indosseerimise õigus Eesti- ja Liivimaa kaupmeestel ametlikult puudus, siis on Vinnal välja toonud, et seda tehti vaatamata seadusele.¹¹²

Lihtne krediit kergendas Briti eksportide ekspansiooni 17. ja 18. sajandil. Ekspordi kaupmehed olid võimelisemad andma pikaajalisemaid krediite oma ülemere klientidele ja korrespondidele, sest ka nemad ise said samasugused pikaajagsed krediidid oma varustajatelt. Suuremate hulгимүүjate ja teiste tarnijate antud pikaajagsete krediitide oma eksportijatele tõttu leiti keerulisena või isegi võimatuna vastu panna peaaegu sama pikale krediidi andmisele sisemaa kaubandusele.¹¹³ On vaieldud, et tänu multilateraalse maksemehhanismile ei olnud vekslite kasutamine veel kõrgelt arenenud, ning makseid tehti endiselt veel kullas või hõbedas. Veel enam, teatud kaubandusaladel nagu Balti aladel, Levant ja Ida-India olid loetud „kõva valuuta“ piirkondadeks ja nende kaupmehed olid sõltuvad väärismetallivarudest.¹¹⁴ Kui vaadata maailmakaubanduse keskendumist Euroopasse, siis üldine järeldus oleks, et 17. ja 18. sajandil Ida-India, Lähis-Ida ja mingil määral ka Venemaa ja Baltii kaubandus tarbis järjekindlalt väärismetalli ja Hispaania Ameerika alad pidid seda järjekindlalt tootma. Igal juhul,

---

¹¹⁰ H. Vinnal. Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste maksete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide. Lk 12-13

¹¹¹ *Ibid.* Lk 14

¹¹² *Ibid.* Lk 19.

¹¹³ J. Price. What Did Merchants Do? Reflections on British Overseas Trade, 1660 – 1790. P 278.

¹¹⁴ J. Sperling. The International Payments Mechanism in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. P 447.

tõus või langus kulla ja hõbeda varustamisel Euroopa keskele süsteemile võib arvestada kui välistekkelist faktorit, mida saigi tasakaalustada erinevate teiste maksemehhanismidega.¹¹⁵

Narva litsentsikontori võlanõue Wilberforce'i ja Grundy vastu

Vekslite andmine, laenamised ja krediidid tekitasid tihtipeale keerulisi olukordi, kus jäi segaseks, kes kellele võlgu on. Kui vekslid anti edasi kehtetutena, siis tõi see tihti kaasa kohtuolukorra, millesse segati kõik kaupmehed, kelle käest vekseldamine oli läbi käinud. William Wilberforce oli oma tegevuseperioodil seotud mitmete võlgnevusnõuetega Narvas, mida ta tihti pidi lahendama läbi kaupmees-pankurite firma Muilman ja poeg Amsterdams või Ouchterlony ja Wale firma Narvas.

Esimene neist esitati 27. novembril 1727. aastal Narva litsendikontori poolt, millest esitati võlgnevusnõue Wilberforce'le ja tema toleaegele partnerile Thomas Grundy'le. Kirja sisust on üsna raske aru saada keerulise käekirja tõttu, kuid selles selgub, et Wilberforce ja Grundy protesteerisid kontroller Stryckeri vastu, kuna nende kaup oli konfiskeeritud ning Wilberforce ja Grundy pidasid seda ebaõiglaseks. Arvatavasti ei olnud Wilberforce kaupa legaalselt registreerinud ning Londonist Narva jõudnud last konfiskeeriti. Wilberforce pidas seda ebaõiglaseks ning soovis kompensatsiooni, kuid kontroller Strycker keeldus sellest. Wilberforce'i selgituste kohaselt seilas ta Londonist Narvasse Grundy ja kellegi Joseph Jordaniga 5. juulil. Nende last pidi sisaldama paberite järgi kahte pitsatit ja kuut armatuurlampi. See polnud nähtavasti aga õigesti vormistatud, sest tegelikkuses sisaldas last hoopis kuut pitsatit ja 12 armatuurlampi. Need konfiskeeriti ning Wilberforce'i ja Grundy't trahviti enam kui 50 rublaga, kuna mehed ei olnud nõus tunnistama oma väärtegu. Keiserlik litsendikontor andis välja 1. detsembril 1727. aastal dokumendi, milles kästi meestel ära maksta 49 rubla ja 24,5 kopikat, sisaldamata aga nende võlgnevust 7 rubla ja 21 kopikat kellelegi Reusepile. Sellele kirjale vastasid Wilberforce ja Grundy üsna irooniliselt, milles tänasid Strykerit lahke vestluse ja süüdistuse eest, kuid siiski kinnitasid, et maksavad oma trahvid ja võlad ära. Mehed aga tõid välja põhjenduse, miks nende dokumendid olid valesti vormistatud. Nimelt sõlmisid Wilberforce ja Grundy lepingu Joseph Jordaniga, mille

---

¹¹⁵ *Ibid.* P 451.

kohaselt osa lastist nende laeval ei pidanud olema kirjas mitte lastina, vaid kui päranduse või kingitusena. See oli nende kohaselt põhjuseks, miks nad ei nõustunud kontrolleri Stryckeri süüdistusega, et nad on oma dokumendid valesti vormistanud ning rahalise karistusega, mis neile määrati.¹¹⁶

On keeruline mõista, kuidas kogu lugu lõppes. Mõned lehed tunduvad olevat puudu, sest kogu kirj vahetus lõpeb üsna äkiliselt. Võib aga oletada, et Wilberforce üritas pääseda nii kõrgest tollimaksust ja muudest maksudest ning seetõttu vähendas paberites oma lasti suurust. Suure tõenäosusega maksid Wilberforce ja Grundy aga oma võlad ja trahvid ära ning nende kauplemine jätkus endise hooga. Paljud kaupmehed üritasid 18. sajandil viia kallimat kaupa salaja registreerides neid odavamate kaupade nime all, või lihtsalt muutes koguseid väikesemateks. Wilberforce'i väide selle kohta, et osa kaubast oli mõeldud kingitusena isiklikult neile, tundub üsna kahtlane. Kuigi võlg ei tundu niivõrd suur kahele edukale kaupmehele, et nad oleksid pidanud jätkama oma teo varjamist raha pärast, siis võimalik on, et süü tagasi ajamisega üritasid kaitsta ka oma mainet.

Võlanõudekiri Wilberforce'i ja Grundy poolt Philip Baumanni vastu

Mõned kuud hiljem sattusid Wilberforce ja Grundy taaskord rae poole, seekord olles ise süüdistajapingis. 19. veebruaril 1728. aastal esitasid mehed palvekirja rae liikme Philip Baumanni vastu. Wilberforce ja Grundy väljendasid enda muret antud võla vastu, mida polnud tagasi makstud. Nähtavasti andsid nad 1628 rubla võlgu Baumannile 23. oktoobril 1727. aastal soola eest, mille ta sai augustis 1726. aastal ning Baumann lubas selle tagasi maksta 1728. aasta jaanuaris läbi Thomas Mönningi. Ta tunnistas, et võlgnes Wilberforce'le ja Grundy'le 1648 rubla ning, et ta peaks võimalikult kiiresti selle ära maksma. Selleks, et anda garantiid Wilberforce'le ja Grundy'le pani Baumann mitte ainult oma majale hüpoteegi, vaid ka kõikidele pärandatavatele esemetele. Tundub, et Baumanni sõnad olid kiiremad kui teod ning 8. juulil 1728. aastal pöördusid Wilberforce ja Grundy uuesti rae poole, kus nad väidavad, et said tagasi 1000 rubla ning palusid, et oleks võimalik tagasi saada ka ülejäänud 648 rubla. Sellele lisaks soovisid nad, et Baumann maksaks ka nende kulud, mis nende arvutuste kohaselt oli 20 rubla.

---

¹¹⁶ Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-593, (Akte in Schuldforderungssachen des Narvaschen Lizenzkontors an die englischen Kaufleute Wilberforce und Grundy. 27.11.1727 – 01.12.1727).

Nad lisasid, et kui ei saa peatselt oma oodatud raha, siis võtavad hüpoteegiga raha välja. Kirjale on lisatud ka nende arveldus lisakulude kohta ning tõepoolest on see vastav 20 rublale. 29. veebruaril 1629 otsisid William Wilberforce ja Grundy taaskord abi raelt, kuna nõunik Baumann lubas maksta oma võla ära 15. juulil 1728 ning andis neile 1300 rubla, kuid jättis 348 maksmata. Seda kinnitab ka Baumann varasem kiri pärinedes 29. märtsist 1728. aastast, kus ta kinnitab, et andis 500 rubla kummalegi mehele, ning laenas 300 rubla kelleltki Nicolaset Peterburis ning andis selle Wilberforce'le.¹¹⁷ Ka see kiri tundub jäävat poolikuks, sest lõplikku lahendust pole kirjas.

Wilberforce'i ja Grundy vahelised partnerlussuhted lõppesid aga samal aastal. Juba 16. juulil 1727 kirjutas Thomas Grundy oma keeruliseks muutunud suhetest Wilberforce'ga¹¹⁸ ning 7. mail 1728 teatas Grundy on kavatsusest lõpetada partnerlus Wilberforce'ga.¹¹⁹ Sama aasta septembris kirjutas ta oma ärikontaktidest Riias¹²⁰. Pole päris kindel mis nende vahel juhtus, kuid Grundy'l ja Wilberforce'l oli kirjavahetus 1727. aastal selle kohta, et Grundy olevat rünnanud (arvatavasti siiski vaid sõnadega) Wilberforce'i¹²¹, mis pani lõpu nende headele partnerlussuhetele. On aga teada mitmetest allikatest, et William Wilberforce'i tuline iseloom ei sobinud alati kõigile. See võis olla põhjuseks kahe äripartneri konfliktile ja partnerluse lõpetamisele.

Wilberforce'i nõudekiri Samuel B. Linbergi vastu

17. juulil 1734 kirjutas William Wilberforce kompensatsiooninõude kirja Samuel Bernhard Linbergi vastu, kes oli Amsterdamist pärit kaupmees. Tegemist oli krediidi andmisega Linbergi ja Wilberforce'i vahel. Tundub, et Wilberforce oli andnud Linbergile krediiti, mille Linberg oli talle tasunud veksliga väärtuses 405 Hollandi kuldenit. Kui Wilberforce läks vekslit vahetama Muilman ja poeg kontoris Amsterdams, siis oli veksliga midagi valesti. Seega palus Wilberforce vekslit peatada, enne kui saab selgeks kas see tegelikult vastab Hollandi valuutale ja summale. Sellest

---

¹¹⁷ Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-693, (Akte in Suppliktsachen der englischen Kaufleute Wilberforce und Grundy wider den Ratsverwandten Philip Baumann wegen Schuldforderung. 19.02.1728 – 08.07.1728).

¹¹⁸ C DFB/1/47, (Thomas Grundy, Narva, regarding his strained relationship between himself and Wilberforce. 1727).

¹¹⁹ C DFB/1/49 (Thomas Grundy regarding business arrangements consequent upon the ending of partnership with Wilberforce. 1728).

¹²⁰ C DFB/1/50 (Thomas Grundy regarding business contracts with Riga. 1728).

¹²¹ C DFB/1/45 (Messrs Wilberforce and Grundy, Narva regarding the attack on Wilberforce by Grundy. 1727).

sai Samuel B. Linberg teada kohtu kaudu ning mainis Amsterdamist pärit kaupmeest Tymen Aukes'i. Linberg palus Aukes'il maksta vekslit eest Amsterdamis William Wilberforce'le 405 Hollandi kuldenit isiklikult, arvatavasti mõtles ta selle all ka sularahas. Wilberforce palus aga Aukes'il maksta orderi põhjal indosseeritult Amsterdami firmale Muilman ja poeg.¹²² Muilman ja poeg oli Amsterdami kaupmees-pankurite firma, kes vahendasid, lunastasid ja aktsepteerisid vekslit.¹²³ Philip de Harolles, Amsterdami notar, kes lisas samuti oma avalduse, kirjeldas, et on kaks tunnistajat härrasmeest – Muilman ja poeg ning süüdistatav härrasmees Tymen Aukes, kes kõik on Amsterdamist pärit. De Harolles soovis arutada nimetatud härrasmeestega originaalse vekslit tingimusi ja nende aktsepteerimist härra Aukes'i poolt, mille peale Aukes keeldus dokumendi tingimusi aktsepteerimast. De Harolles protesteeris oma sõnade kohaselt tugevalt tingimuste mitte aktsepteerimise vastu ning uuendas lepingut, mille kohaselt kõik kulud, kahjud ja intressid makstaks Aukes'i poolt.¹²⁴

Indosseerimine seadustati Vene impeeriumis alles 1724. aastal, kuigi seda praktiseeriti üsna suure tõenäosusega ka varem.¹²⁵ Vekslit anti edasi ühest käest teise kaupade eest või võla katteks. Seega kui veksel kaotas oma kehtivuse ebasobival ajal, tekkis probleeme kõikidel, kelle käest veksel läbi oli käinud. Kõige suurema probleemi antud juhul tekitas vekslit algne vastuvõtja härra Tymen Aukes, kes lihtsalt keeldus vekslit tingimusi täitmast. Seega kõik mehed, kes olid seotud veksliga sattusid probleemi sisse ning pidid oma arved sularahas maksma.

Kaebus Pihkva kreditori Mönningi poolt Wilberforce'i vastu ja selle jätk - võlanõuekirj Ouchterlony ja Wale'i poolt Wilberforce'i vastu

22. septembril 1735. aastal esitas Pihkva kreditor Mönning William Wilberforce'i vastu juriidilise kaebuse, millele William Wilberforce tugevalt vastu vaidles. Wilberforce'l ja Mönningil olid ärilised sidemed olnud pikka aega ning Wilberforce

---

¹²² Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1465, (Akte in Schuldforderungssachen des William Wilberforce wider Samuel B. Linberg. 01.07.1734).

¹²³ H. Vinnal. Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste maksete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide. Lk 16.

¹²⁴ Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1465, (Akte in Schuldforderungssachen des William Wilberforce wider Samuel B. Linberg. 01.07.1734).

¹²⁵ H. Vinnal. Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste maksete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide. Lk 19.

tundus olevat üllatunud Mönningu kaebusest, mille kohaselt oli Wilberforce jätnud maksmata mingid arved ning polnud välja toonud oma kreditoritele millega ja kuidas ta täpselt kaubelnud oli. Wilberforce leidis selle olevat täiesti ebakompetentse ning ennekuulmatu, et peab niimoodi aru andma ning rõhutas, et tema on alati pidanud oma arveldust korralikult ja täpselt. Kui vastab tõele, et William Wilberforce'i temperament jättis aeg-ajalt soovida, ei tule üllatusena, kui ta kahtleb oma vastukirjas süüdistajate võimekuses ja autoritaarsuses. Ta siiski palus kohtult end vabastada igasugustest süüdistusest. Samuti palus ta süüdistajal kompenseerida õiglaselt kogu talle tekitatud kahju, mille kohta esitas ta arve väärtuses 9 rubla ja 10 kopikat.¹²⁶ Sellele kaasusele, võib leida jätku kõige viimasest dokumendipakist, mis Wilberforce'st Narva maha jäi, mille kohaselt ta ei maksnudki nõutud võlga ära Mönningile ning seda pidi tegema tema eest partner Thomas Winne.¹²⁷

Kuid pööre tuleb sellesse loosse Ouchterlony ja Wale võlanõudedokumendist Wilberforce'i vastu. Selle kohaselt esitas Thomas Mönning arve William Wilberforce'le 25. juunil 1735. aastal Narvas, kus palus 65 päeva jooksul alates nimetatud kuupäevast maksta vekseli eest orderi põhjal 50 rubla ja veerand *studijver*'i (Hollandi münt). Raha pidi loetama kätte saaduks, kui see oli Mönningile saabunud. Ouchterlony ja Wale esitasid samuti arve 3. oktoobril 1735. aastal, mille kohaselt koos erinevate kuludega võlgnes William Wilberforce kas Thomas Mönningule ja Jacob Fraserile 53,80 Hollandi kuldenit, millesse oli arvestatud ka lisakulud, või võlgnes ta selle Jacob Fraserile läbi Thomas Mönningu. See on jäänud natukene segaseks. Igal juhul keelduti neid arveid maksmast, ning selle maksis ära hoopis Jacob Larwood ja poeg Ouchterlony ja Wale auks. Jacob Larwood ja poeg oli samuti Amsterdamist pärit kaupmees-pankurite firma ning Ouchterlony ja Wale oli Narvas eksisteeriv firma. Mõlemad tegelesid vekslite aktsepteerimisega teatava tasu eest, mida omakorda indosseeriti ja diskonnteeriti, et neid kaupade ja müntide vastu vahetada.¹²⁸ Vekslite säilivusaeg jäi 17. sajandi lõpus 14 – 40 päeva vahele¹²⁹, kuid 18. sajandil võis see reegel juba muutunud olla. Sellele aga

---

¹²⁶ Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1609, (Acta judicial der Mönningischen Pleskauschen Creditorum P der Englischen Negotianten William Wilberforce. 22.09.1735 – 10.10.1735).

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ H. Vinnal. Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste maksete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide. Lk 14.

¹²⁹ S.- E. Åström. From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century. Part I. The Growth, Structure and Organisation of the Trade. P 104.

järgneski see, mida arvatavasti võiks lugeda tavaliseks jätkuks vekslite edasi andmisel. Wilberforce kinnitas, et on maksnud Jacob Fraserile orderi põhjal, kes oli vekslit indosseerinud Amsterdams. James Fraser omakorda kinnitas, et on maksnud sularahas selle eest Ouchterlony ja Walele, kes omakorda tegid makse sularahas kellelegi härra Cornelis Matenile. Nende avalduste järele on märgitud, et arved said makstud indosseeritult.¹³⁰

Antud neli näidet annavad hea ülevaate, kuidas toimisid kaupmeeste vahelised maksed 18. sajandil Narvas. Vekslid olid küll mugavad kasutada kauplemisel, kuid nad võisid tekitada ka suure segaduse, puudutades kõiki, kelle käest veksel oli läbi käinud. Wilberforce'i võla puhul Mönningile aga tundub, et võlgadega võib venitada kaua, isegi pärast asja raele üleandmist. Võimalik, et kuna selline probleem oli nii igapäevane ja tihe, siis raad ei pidanud vajalikuks tegeleda sellega esimesena. Suurem osa võlgnevusnõuetest olid aga üsna lihtsad – võeti krediiti ning võimaluse korral maksti tagasi.

Illegaalne kaubandus ja rikkumised

Peter C. Tebeli kiri William Wilberforce'i vastu illegaalse kaubanduse tõttu

Peter C. Tebel kaebas Wilberforce'i kohtusse illegaalse kaubanduse tõttu 18. septembril 1729. aastal. Esimesed leheküljed on käekirja tõttu väga segased, kuid Wilberforce'i saadetud kirjust kaubanduskohtule (*Commereien Gerichts*) annab sissejuhatuse probleemile. Oma kirjas väidab Wilberforce, et süü on hoopis David Lüdersil ning Peter C. Tebeli süüdistus tema vastu on lihtsalt pahatahtlikkus. Wilberforce väidab, et 1725. aasta detsembris ja 1726. aasta veebruaris võttis Lüders 544 rubla ja 65 kopikat laenu, et panna see pank, väites, et suudab raha kasumit tõsta, lubades selle tagasi firmasse maksta kuue kuu jooksul 20% intressiga. 1729. aastaks seda summat tagasi polnud endiselt makstud ning Wilberforce väitis, et oli oodanud tole aastani koos Grundyga, kes on Lüdersilt raha tagasi nõudnud mitmeid kordi. On pisut segane, aga

---

¹³⁰ Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1591, (Akte in Schuldforderungssachen der englischen Negotianten Ouchterlony und Wall wider William Wilberforce. 03.10.1735).

võib oletada, et 1726. aasta juulis läksid nad oma probleemiga (pärast 7 kuud võla andmisest) ohvitser Tebeli (*Officer*) ette, kes aga keeldus asja vastu võtmast, väites, et ei soovi mingit tegemist teha Lüdersiga, kuna Lüders on üks väga ebameeldiv mees (*Er ein groben man war!*). Tundub, et Tebeli läbisaamine Wilberforce ja Grundy'ga ei olnud samuti kõige parem ning mehed oletasid, et tegelik põhjus peitub hoopis Tebeli pahatahtlikuses pärast nende konflikti, mida konkreetselt pole mainitud. Lüders aga otsustas siiski asjad enda kätte võtta ning lubas tagasi maksta raha vastavalt kokkuleppele, kuid tegelikult andis tagasi vaid kolmandiku rahast, mille ta oli laenanud. Wilberforce tõi välja, et see peaks jääb kaubanduskohtu otsustada, kas Lüders on rikkunud seadust või mitte, ise samal ajal rõhutades, et nende kohustuseks oli olla ärilistest suhetes vaid kodanikega ning seda on nad ka teinud. Wilberforce tundus jäävat kindlaks sellele, et tema soovib vaid oma nime puhastamist laimust. Veel enam, Wilberforce soovis, et Lüders maksaks kinni kõik kulud, mis talle on tekitatud. Tebel oli jäänud seisukohale, et Wilberforce on ebaõiglaselt lükanud tagasi süüdistused iseenda kohta ning üritanud süüdistada Lüdersit, ja ta võttis Wilberforce'i vahele. Wilberforce oli tegelikkuses saanud tagasi oma vilja, mida poldud edasi müüdnud, kuid samal ajal oli ta juba kasutanud Lüdersilt saadud vekslit ja selle edasi müünud, teades, et see pole lubatud. Tebel tõi välja oma kaasuse toetamiseks ka tõendid ning küsis kahjude kinni maksmist, mille kogu summaks oli 6,20 rubla.¹³¹

Wilberforce aga ei jätnud asja nii ning väitis endiselt, et Tebeli süüdistused tema vastu on täiesti alusetud, ning keeldus Tebeli esitatud nõudmisi täitmast. Wilberforce jäi seisukohale, et raha laenamise tõttu tekkinud kahju on vaid Lüdersi süü ning tema vastutustundetu kalkulatsioon. Ta palus kaubanduskohtul see kohtuasi võtta käsile ning jätta meelde fakt, et nemad kui välismaalased, ei saanud käituda muud moodi, kui nad käitusid ning kui Lüders on tõepoolest ebakompetentne, siis peaks paluma asja vaadata ametlikult ning vabastama Wilberforce ja Grundy alusetustest süüdistustest ning edastistest süüdistustest. Wilberforce lisas ka arve, mis oli 21,80 rubla.¹³²

---

¹³¹ Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-831, (Akte in Rechtssachen des Fiskals P. Ch. Tebel wider den englischen Negoziant W. Wilberforce wegen des unerlaubten Handels. 11.09.1729 – 11.12.1729).

¹³² *ibid.*

Kaupmehe John H. Mörthi, veinikõrtsi omaniku Peter Heilmanni ja Inglise kipperi Wilberforce'i apellatsioonikiri Peter Ch. Tebeli vastu kõrtsi seaduste rikkumise pärast

19. augustil 1729. aastal süüdistas Peter C. Tebel William Wilberforce'i, Johannes Hinrich Mörthi ja Peter Heilmanni seaduse rikkumises. Oma süüdistuses toob ta välja, et seaduse kohaselt ei ole lubatud veinikõrtsidel müüa alkoholi ning veinikeldrid peaksid olema suletud öösel. 11. ja 12. juuli vahelisel ööl olevat Heilmann seda seadust rikkunud ning kaupmehed Wilberforce ja Johannes Hinrich Mörth olevat külastanud tema kõrtsi. Oma purjutamisega olevat nad seganud teiste inimeste und oma koduses. Seaduse kohaselt, mis oli välja antud 23. augustil 1728. aastal, pidid kõik veini ja kange alkoholi majad olema suletud kella üheksast õhtul ning pärast seda kellaaega ei tohtinud ühtegi alkohoolset jooki välja valada külalistele. Tebel palus neid karistada pärast sellist rikkumist ning välja maksta kahjukulud. Johan Hinrich Mörth aga ei jäänud kaua ootama ning 21. augustil esitas ta apellatsiooni, mille kohaselt eitas Heilmanni intsidenti ning palus end vabastada igasugustest süüdistustest. Ta lubas isegi tuua välja tunnistajad, kes oleksid seda kinnitanud. Tema kahjuks aga tunnistajad rääkisid kohtus vastupidist, kui nad sinna hiljem ilmusid. Üks tunnistajatest oli puusepp Johan Kosakowitz ja teine oli veinikõrtsi omaniku David Lüdersi teener Johan Klakman. Esimesel kutsel Kosakowitz kohtusse ei ilmunud ning Klakman saatis üldse väga kummalise põhjenduse. Nähtavasti oli ta voodihaige oma puberteedi häälemurde tõttu (*...des Weinschenker Lüders knecht aber ist wegen seines Stimmbruchs annoch bettlagerig...*). Kui nad aga 9. septembril mõlemad kohale tulid, siis tunnistasid, et olevat näinud Mörthi ja Wilberforce'i Heilmanni kõrtsi minevat samal ööl kui Lüdersi aknad puruks löödi. Üks tunnistaja lisas, et nägi Mörthi, Wilberforce'i ja kedagi veel, keda ta ära ei tundnud seismas turuplatsil tollel ööl.¹³³

3. oktoobril 1729. aastal kirjutas Wilberforce'i, Mörth'i ja Heilmanni ühine kaitseadvokaat Krook, et kaitsealused on nõus kinni maksma frivoolselt tekitatud kahjude eest, mille tagajärjel raad kuulutas välja, et kohtuasi leidis lahenduse.

---

¹³³ Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-966, (Akte in Appellationsachen des Kaufmanns Joh. Hinrich Mörth, Weinschenkers Peter Heilmann und des Englischen Schiffers Wilberforce wider den Fiskal P. Ch. Tebel wegen der Übertretung des Edikts über die Schenkerei. 30.01.1730 – 27.02.1730).

Wilberforce, Mörth ja Heilmann pidid karistusena maksma viis rubla. Advokaat Johann Krook, kes esindas kolme meest apelleeris karistuse vastu, kuna nende poolt ei kuulatud piisavalt ning ta palus kohtuasja avada taaskord 1730. aasta alguses. 13. jaanuaril 1730. aastal esitasidki kolm meest süüdistuse Peter Christoph Tebeli vastu, milles apelleerisid kohtuotsust. Ohvitser Tebelit aga ei leitud tema kodust ja seega ei olnud võimalik talle kohtukutset toimetada. Tebel olevat sõitnud välismaale. Kuna keegi ei teadnud, millal ta tagasi tuleb või kuidas temaga kontakti saada, siis kohus andis otsuse, et kolmele mehele antakse võimalus panna korralik kohtuasi koos tõenditega kokku 18 päeva jooksul. 3. veebruaril 1730. aastal andsid mehed välja kirja, mille kohaselt tunnistasid, et tõepoolest võidi näha neid kõrtsi minemas, kuid keegi ei ole kordagi öelnud, et nägid mehi purjuspäi lahkumas. Seega ei ole kellelgi mingit tõendit selle kohta, et nad tõepoolest läksid kõrtsisse pärast kella üheksat jooma ning jõid end purju. Heilmann väitis, et oli teadlik seadusest ning lubas, et kellelegi ei valatud tilkagi alkoholi pärast üheksat tema majas. Tebel sai lõpuks kõigest teada 6. veebruaril ja oli häämingus apellatsioonist. Ta rõhutas, et apellatsiooni formaalsus ei olnud korrektselt vormistatud (viidates sellele, et talle anti apellatsioonist teada hiljem, pärast 30. jaanuarit, kuigi tähtaeg oli 30. jaanuar) ning seega oli apellatsioon juba läbi kukkunud. Seega palus Tebel taaskord kinnitada karistust, ning katta kõik määratud kulud, mis kokku oli 9 rubla ja 24 kopikat, sisaldades ka Tebeli kulusid, dokumentide makseid ja kohtukulusid.¹³⁴ On näha läbivat mustrit dokumentides, mille kohaselt Wilberforce ja Lüders omavahel läbi ei saanud. Wilberforce'i ja Lüdersi vaheline saaga jaotati kohtu pool kaheks erinevaks kohtuasjaks, milles ühes võeti käsile Wilberforce'i ja Mörthi ebaseaduslik kõrtsis joomine pärast kella üheksat Heilmanni juures ning järgnevas oli asi märksa huvitavam, mis toob välja Wilberforce'i käitumise.

Wilberforce'i ja Mörthi apellatsioonikiri Tebeli vastu illegaalse joomise ja akna lõhkumise pärast

Wilberforce'i ja Lüdersi saaga jätkus 30. jaanuaril 1730, kui ohvitser Peter Christopher Tebel ja veinikõrtsi omanik Lüders esitasid William Wilberforce'le ja Johann Hinrich Mörthile taaskord süüdistuse, mis puudutas nende öiseid käike ja Lüdersi akende puruks

---

¹³⁴ *ibid.*

löömist.¹³⁵ Nad olid esitanud süüdistuse tegelikult juba 21. augustil 1729. aastal, milles kohus avas asja selles, et Wilberforce ja Mörth olid käitunud frivoolselt ööl vastu 12. juulit. Nimelt Wilberforce ja Mörth olevat tulnud frivoolselt David Lüdersi ukse taha ning nõudnud sisse laskmist, neile aga keelati sissepääs ning öeldi, et kui nad midagi soovivad veinikõrtsist, siis nad peaksid tulema pigem päeval ja mitte öösel. See aga ei takistanud Wilberforce'i ja Mörthi ning nad olevat hakanud uksele taguma. Kui mehed nägid, et sellega nad ei saavuta midagi, siis nad leidsid akna, mille taga magas võõrustaja naine. Mehed lõhkusid klaasi ja äratasid sellega naise üles. Lüdersi abikaasa palus selle peale meestel mitte midagi enam lõhkuda keset ööd ja mitte olla vägivaldne. Wilberforce ja Mörth olevat aga karjunud naise peale ning jätkanud akna lõhkumist ning keeldunud maha rahunemast. David Lüders oli seega lõpuks sunnitud kutsuma valvurid, kes tulid kohale ja viisid nad mõlemad politseisse.

Tuleb välja, et juba enne seda, 14 päeva varem, oli William Wilberforce alustanud täiesti ebavajaliku kakluse Lüdersi majas. Teda hoiatati juba siis, et peab jätma David Lüdersi ning tema majakaaslased rahule ning hoidma eemale seda kahjustamast mingil viisil nii nagu on seadusekohane. Kui süüdistus loeti Wilberforce'le ja ta advokaadile ette, siis advokaat Krook palus Wilberforce'l katta kulud ja tuua oma tunnistus juhtunu kohta, millega Wilberforce nõustus. Süüdistaja lisas, et kuigi Mörth seisis Wilberforce'i kõrval, polnud osaline akende lõhkumises ega Lüdersi solvamises, seega talle süüdistust sellega ei tahetud esitada. David Lüders aga vaidles vastu ning väitis, et Johan Hinrich Mörth on just seotud asjaga, kuna õhtu enne akende lõhkumist oli ta olnud põhiline agitaator ning öelnud, veinikõrtsis peaks olema võimalik raha eest veini saada ning vastasel juhul peaks kõrtsipidaja välja vahetama. Mehed astusid üle seaduse mitmeid kordi tollel ööl. Esiteks olles kell üks öösel Heilmanni veinikõrtsis, teiseks põhjustades kahju Lüdersi majale ning solvates tema abikaasat, kutsudes teda „hooraks“, mille kohta Lüders nõudis avalikku vabandust au taastamiseks nii endale kui oma naisele ning akende ja kohtukulude katmist. Wilberforce aga ei olevat ennast väga parandanud, sest isegi kohtuasja perioodil olevat ta ähvardanud Lüdersit ning Lüders kartis Wilberforce'i

---

¹³⁵ Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-977, (Akte in Appellationssachen des Negozianten Wilberforce und des Kaufmanns Johan Hinrich Mörth wider den Fiskal P. Ch. Tebel wegen des ungesetzlichen Überfalls und der Einschlagung der Fenster. 30.01.1730 – 09.03.1730).

vägivaldset käitumist. William Wilberforce vaidles süüdistusele muidugi vastu. Ta pidas tõendamatuks seda, et just tema olevat Lüdersi aknaid lõhkunud ning tema naist nii ebasobival viisil kutsunud. 6. novembri istungil ei pidanud süüdistavad endiselt vajalikuks isegi oma vastulauses mainida akende lõhkumist ning Lüdersi ja ta naise solvamist. Selle asemel nad väitsid, et olid olnud pisut lärmakad ning olevat tahtnud lihtsalt veini juua. 11. detsembril 1729, nagu mainitud ka eelnevas dokumendis, jõuti viimaks otsusele, mille kohaselt Wilberforce pidi oma akende eest ja põhjustatud kahjude eest maksma. Samuti pidi maksma Wilberforce deposiiti, mis garanteeriks, et ta ei segaks ega solvaks Lüdersit ega kedagi teist enam. 13. jaanuaril 1730. aastal andsid aga Johan Hinrich Mörth ja William Wilberforce Peter C. Tebeli ja David Lüdersi omakorda kohtusse ja nende apellatsioon võeti vastu. Wilberforce üritas tuliselt tõestada, et polnud lõhkunud aknaid ega solvanud Lüdersi abikaasat. Ta lisas, et nad olevat Mörthiga tahtnud lihtsalt pudel veini, mille Lüders neile ebaviisakalt keelas. Selle tulemusena olevat Wilberforce'i kannatus katkenud ning ta olevat küll löönud akent, kuid ei teinud seda katki. Mõni nädal hiljem aga Wilberforce tunnistas, et tõepoolest lõhkus akna, kuid endiselt eitas Lüdersi naise nimetamist ebasobival moel. Kavalalt lisas ta sinna juurde, et seda ei saa keegi ka tõestada, seega ei saa teda selles süüdistada. Seega kohus leidis, et Wilberforce peaks kandma akna kulud, kuid kuna tõepoolest pole võimalik tõestada Lüdersi abikaasa solvamist, siis seda süüdistusse panna ei saa. 9. märtsil 1730, kui kohtuasi oli juba oma lõpusirgel ning oldi määratud kindlaks Wilberforce'le trahvid ning deposiidimakse, Lüders ootamatult oma kirjas, et Wilberforce olevat tema naist ka ähvardanud lüüa kui too eest ei tule.¹³⁶ On vähe tõenäoline, et selline asi aga tegelikult juhtus. Lüdersi ja Wilberforce'i vahel oli vihavaen keenud juba pikemat aega ning võimalusel oleks Lüders ka selle kohe alguses süüdistusse lisanud. Võimalik, et nähes, kui kergelt Wilberforce pääseb, üritas mees veel kiirelt lisada midagi, mis võiks liikvele panna kuulujutud ja Wilberforce'i mainet rohkem rikkuda. Kohtuasi sai üsna lihtsa lõpplahenduse pärast peaaegu pooleaastast vaidlust: Wilberforce maksis kinni akna, kohtukulud ja mõne trahvi ning deposiidi, kohtukulude ja akende summaks oli 7 rubla ja 64 kopikat. Lüders aga lisas oma

---

¹³⁶ *Ibid.*

lõppsõnas, et tal oli kahju, et tema naine õiglust ei saanud.¹³⁷ Wilberforce oli üsna kaval mees ning mõistis täpselt, mille eest teda saab süüdistada ja mille eest mitte.

Wilberforce'i, Törne, Limburgi ja Böhlingi kiri Linbergi vastu arrestimise kohta

10. juulil 1734. aastal kirjutasid William Wilberforce, Carl Törne ning Limburg ja Böhling kirja, milles soovisid tõmmata tähelepanu sellele, et Samuel Bernhard Linberg, kelle kreditoriteks ülal nimetatud mehed on, on konfiskeerinud tema soola vastavalt seadusele. Samuel Bernhard Linberg oli ostnud puitu kodanik Carl Reutellilt vahetuseks 20 lasti soola vastu. Linberg nõudis oma kirjas aprillis 1734. aastal, et nende leping oli igati seadusekohane. Ta olevat müünud Reutellile 20 lasti prantsuse soola, millest iga last maksis 30 rubla. Reutell pidi vastu aga müüma puitu ning küttepuud, mis oleks teinud tasa soola hinna. Lisaks lubas ta puidu kohale toimetada tasuta, mida ta ka tegi, kuid soola ta kätte ei saanud, kuna Linbergi kreditorid olid soola arrestinud. Reutell aga rõhutas, et Linberg pidi olema lihtsalt vahendaja, sest tegelikult olid kokkuleppe ostmiseks teinud Carl Reutell ja Kurt Hermann Peter Knoop omavahel. Seega Carl Reutell üritas veenda raadi, et mitte Linberg polnud otsene müüa, vaid pigem lihtsalt vahendaja. 30. augustil 1734. aastal lisati kohtudokumentide hulka kiri 24. maist 1734, mille oli kirjutanud Pieter Siebes Amsterdamist lubades härra Carl Reutellile saata 20 lasti soola, mis oli saadud Samuel Bernhard Linbergilt. Selle eest pidi Carl Reutell andma 46 910 jalga puitu, mille väärtuseks oli 1465,18 $\frac{3}{4}$ franki. 4. oktoobri 1734. aasta kirja järgi võlgnes Pieter Siebes 22 lasti soola, millest seitse kulus Knoopile ja 15 kuulus Reutellile. Knoop olevat aga kätte saanud oma seitse lasti ilma probleemideta, samal ajal kui Reutell polevat kätte saanud midagi, sest need konfiskeeriti Linbergi kreditorite poolt. Seega kolm nädalat pärast viimase kirja saatmist raele, palus Reutell taaskord, et saaks kätte oma soola. Koos soolaga palus ta, et saaksid kinni makstud ka kõik kahjud, mis talle selle arrestimisega on kaasnud.¹³⁸ 12. augustil 1734. aastal Wilberforce, Törne, Limburg ja Böhling avaldasid tänu küll Reutelli vastuse eest, kuid

---

¹³⁷ *ibid.*

¹³⁸ Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1464, (Akte in Sachen der Kreditoren William Wilberforce, Carl Törne, Limburg und Böhling wider Samuel Bernhard Linberg und Intervenienten Carl Reutell wegen Arrestes. 10.07.1734 – 15.09.1735).

tõid välja, et Reutell rääkis endale siiski vastu. Tundub, et Linberg polnud ei vahendaja ega läbirääkija, vaid ikkagi kaupmees. Wilberforce, Törne, Limburg ja Böhling kõik lisasid ka arved kulude kohta, mis nad pidid tegema, et Linbergi soola konfiskeerida. Nad lisasid, et niikaua kuni tõusvad intressid ja kulud pole kinni makstud, nii kaua jäävad soolalastid ka konfiskeerituks. Mehed palusid 19. augustil 1734. aastal kohtult, et pandaks tähele 1695. aasta seaduse 15. artiklit, mida Linberg olevat rikkunud.

Tundub, et olukord aga käis Narva rael üle pea, sest asi saadeti edasi Peterburgi. Sinna saatis Reutell kirja, selgitades olukorda taaskord. Seaduse kohaselt olevat vahetus toimunud, ning sool kuulus õigusega Reutellile, seega ei mõistnud ta, mis õigus oli Linbergi kreditoritel võtta ära sool temalt ilma sellest isegi teatamata. Ta esitas tõendid, mis põhjendasid, miks polnud Wilberforce'1 ja teistel kreditoritel õigust mitte midagi võtta ning palus vähemalt oma puitu tagasi Linbergilt. See jäi aga saamata ja ta palus vähemalt raha selle eest tagasi. Raha talle siiski tagastama ei pidanud, sest puit tagastati talle 2 päeva hiljem 5. juuli hommikul, kui kohapeal olid ka tunnistajad. Ta väitis, et oli teinud ausat vahetust Linbergiga, mis polnud kuidagimoodi erinev ärist kohaliku kaupmehega. Samuti mainis ta oma kohalikku päritolu. Reutell andis mõista, et kui soolal polnud mingil põhjusel siin õiguslikku alust, siis sellisel juhul sooviks ta kulude kohest katmist, lisades ka arve. Tundub et notar M. Krause aktsepteeris Reutelli kirja ja nõustus sellega, ning ta esitas ametliku deebet-krediidi arve Linbergile. Notar M. Krause vaatas läbi ka erinevad arveraamatud ning kinnitas, et puidu toomiseks esitatud arved on tõepoolest samad, mis on arveraamatutes. Seega võib oletada, et Reutellile leiti õigus anda tema varandus tagasi.

Peterburis kohus otsustas, et Reutell on tõepoolest süütult kannatanud selles asjas, kuid leiti et kreditorite konfiskeerimine oli õiguskohane. Seega kohtuotsused olid järgmised: Carl Reutellile tuli taastada 15 lasti soola, mis talt konfiskeeriti ja ära võeti; Linbergi kreditoritele tuli otsus vahetuse asjas; kaupmeestele Limburgile & Böhlingile nende apellatsioonis Samuel Bernhard Linbergi vastu tuli katta määratud kulud; kohalikule kodanikule ja kaupmehele Carl Törnele tuli katta määratud kulud apellatsioonis Samuel Bernhard Linbergi vastu; kohalikule kaupmehele Wilberforce'le tuli katta määratud kulud apellatsioonis Samuel Bernhard Linbergi vastu; Carl

Reutellile pidi sool saabuma enne kõiki teisi, ning hiljem lisati, et 9 lasti saabusid 26. mail.¹³⁹

Igapäevased probleemid ja kaebused

Wilberforce'i kaebus Lüdersi vastu teenija varastamise tõttu

William Wilberforce'i ja David Lüdersi vahelised suhted ei olnud positiivsed juba 1728. aastal, mis oli enne juhtumeid Lüdersi kõrtsi ja naisega. 1728. aasta augustis esitas William Wilberforce avalduse Narva „veinikõrtsi“ omaniku David Lüdersi vastu, kuna viimane pidavat teenijaid minema meelitama. Wilberforce alustas oma kaebuskirja piiblitarkusega „Mida sa ei soovi iseendale, ära tee kellelegi teisele“ („*Quod tibi non vis fieri alteri ne feceris, ist gewar einer allgemeiner und bekante Regel*“¹⁴⁰). Wilberforce süüdistas Lüdersit oma teenija salajas vabastamises ning enda juurde võtmises ning tema üleandmisest keeldumises tema teenija soovil, selle asemel, et võiks Wilberforce'i viisakalt aidata. Täpsemalt oli probleem Wilberforce'i teenijas Carl Godfried Saackis, kes pidi olema Wilberforce'i teenistuses kolm aastat ja kellele oli lubatud selle eest 8 rubla aastas, lisaks sellele veel mõned rahalised toetused. Vastutasuks pidi Saack teenima Wilberforce'i lojaalselt ja ausalt ning pidi tegema kõik Wilberforce'i palutud tööd ilma erandita. Pärast kolme kuud head ja truud tööd olevat Saack hakanud käituma veidralt ning kui Wilberforce palus tal eemaldada ühel päeval mustad nõud laualt, olevat poiss lihtsalt Wilberforce'i ignoreerinud. Wilberforce mõistis, et ilmselt soovib poiss lahkuda seetõttu, et talle olevat pakutud paremat kohta kuskil mujal. Kui Wilberforce üritas Saackiga rääkida, olevat Saack vaid ninakalt vastanud, et tema sakslasena enam „sõnnikut“ ei korista. Sellepeale Wilberforce ähvardas teda, tuletades talle meelde, et neil on leping kolme aasta peale ja seega ei saa Saack kuskile minna. Saack olevat töötanud mõned nädalad veel korralikult ning seejärel lihtsalt lahkunud. Ta olevat öelnud Wilberforce'le, et ehk soovib ta kedagi teist enda teenistusse, sest tema enam Wilberforce'i ei teeni. Sellise labase käitumise eest noomis Wilberforce teda ja käskis tal edasi töötada. Nädalate möödudes mõistis Wilberforce, et Saack puudus

---

¹³⁹ *Ibid.*

¹⁴⁰ Ajalooarhiiv (EAA) 1680-2-86, (Akte in Sachen des englischen Negotianten Wilhelm Wilberforcen wider den Weinschenken David Lüders in puncto eines abspenstig gemachten und weggelockten Dieners. 22.08.1728).

pidevalt töölt või kui ta oli kohal, siis käitus üsna tusaselt. Wilberforce aga ei andnud alla ning venitas kolmanda nädalani. Ühel päeval palus Wilberforce Saackil minna keldrisse ning tuua veini, mille peale Saack olevat mõnitades vaid öelnud, et kas see peaks tema töö olema. Wilberforce käskis tal uuesti minna, kuid sai sama vastuse ning lisaks kordas Saack, et ei soovi enam töötada Wilberforce'i heaks. Selle peale küsis Wilberforce, miks Saack üldse hakkas tema teenriks, mille peale teener vastust ei andnud. Tollel ajal oli kindlasti Wilberforce'i seisusest mehele selline häbematu käitumine poisikese poolt vastuvõetamatu ja Wilberforce läks füüsiliseks. Kirjade kohaselt andis ta teenrile paar korralikku kõrvakiilu. Saack oli selle peale aga kasutanud sobimatuid ja häbematuid sõnu ning lõplikult minema jooksnud. Mõni aeg hiljem kuulis Wilberforce, et poiss elab David Lüdersi juures ning saatis kellegi Lüdersile järele, et asja uurida. Wilberforce süüdistas Lüdersit oma poisi omastamises, kuigi Lüdersil polevat tegelikkuses poisile mingit rakendust. Wilberforce nõudis, et Lüders laseks poisil lahkuda, lisapõhjus oli see, et teener oli kaasa võtnud mõned Wilberforce'le kuuluvad esemed, mida mees tagasi soovis ning kalliks pidas. Selle palve peale olevat Lüders aga käskinud Wilberforce'l väga ebaviisakalt vaikida. Wilberforce soovis, et vähemalt kulud ja kahjud saaksid kaetud, mis selle intsidendiga kaasa on tulnud, kui Lüders ei nõustunud neid maksma. Seega kirjutas Wilberforce Narva raele, et David Lüdersi üle peetaks kohut ja teda karistataks, sest ta on rikkunud seadust ning Wilberforce'i kahtlustuste kohaselt alustas poisi minema meelitamisega juba ammu enne intsidendi algust. Samuti soovis ta, et Lüders tooks ka poisi kohtu alla, et Wilberforce saaks ta kohtusse kaevata ning võita, lisades, et saab vaid sellise tulemusega rahul olla. Juba samal päeval nõudis kohus Wilberforce'lt, et ta tuleks samuti kohtusse ning tunnistaks, et ta ise ei ajanud tegelikult oma teenijat ära. Samuti ilmunud kuskilt süüdistus Wilberforce'i vastu, et ta olevat tahtnud poissi tulistada. Wilberforce'i vastus sellele oli vaid, et poiss täitis oma kohustusi täiesti valesti ning kui Saack lahkus Wilberforce'i teenistusest oli Wilberforce talle meenutanud, et tema aastad pole veel läbi. Poiss olevat sellele vastanud, et tahab ikkagi lahkuda ning Wilberforce olevat öelnud, et tahaks näha, kes soovib tema teenuseid teades, et ta teenimisaastad mujal pole veel läbi.¹⁴¹ Kahjuks pole aga dokumentides kas säilinud või sinna lisatud, kuidas asi lahenes.

---

¹⁴¹ *Ibid.*

Wilberforce'i kaebuskiri Knieperi aia õiguste pärast

1731. aastal andis William Wilberforce välja kaebuskirja Knieperi aia eelisõiguse tõttu, mis sai vaid lühikese vastuse Hermann Johan Strahlborni poolt. Oma kirjas William Wilberforce vaidles selle vastu, et talle keelati õigust Tallinnas Knieperi aiale, millele eelnevalt oli hoidnud õigust Hinrich Gernert. Aia omanikuks oli Paul Johan Knieper, kes nähtavasti rentis seda välja. Põhjus, miks Wilberforce'le keelati õigus aia saamiseks, on pisut segane. Tundub, et Knieper ise ei nõustunud talle seda andma. Wilberforce'le olevat keelatud eelisõigus aia saamiseks, kuna ta polevat kandnud aia kasutamise õigust registrisse tõestamaks, et tal on õigus aeda kasutada, mida Wilberforce aga ilmselgelt õigeks ei pidanud. Seega andis ta dokumendiga kaasa ka sertifikaadi, mis oli Strahlborni poolt välja antud kui Gernerti primaarne mandaat, kust saab näha, et Wilberforce on saanud aia Gernerti poolt immiteerimise käigus. Sama akti kohaselt sundis Strahlborn Wilberforce'i maksma sellise immisiooni eest. Wilberforce oli aga maksnud 120 rubla aia rendi eest, mida ta nüüd tagasi soovis vastasel juhul kui ta aeda kasutada ei saa. Herman Johan Strahlborn vastas sellele vaid väga lühikese kirjaga juba samal päeval, kus tunnistas, et peab tagastama William Wilberforce'le tema raha, kuna aia õigus on endiselt Hinrich Gernertil ja Paul Johan Knieperil. Kogu asi oli suunatud lahendamisele raehärrale, kelle puhul Wilberforce lootis, et asi lahendatakse õiglaselt.¹⁴² Wilberforce oli küll Narvas paiknev kaupmees, kuid selle põhjal tundub, et Wilberforce'de firma soovis laieneda ka Tallinnasse.

Thomas Winni kiri mis puudutab William Wilberforce'i pärandust

William Wilberforce suri 20. mail 1736. aastal. Sellega seoses kutsuti tema äripartnerid ning sugulased Narva, kuhu bürgermeister Krompein neid kutsunud oli. Wilberforce'i testamendi kohaselt pidi tema partner Thomas Winne tegelema kõigega, mis Wilberforce'st maha jääb, seal hulgas tema võlgade ja pärandusega. William Wilberforce ja Thomas Winne olid sõlminud partnerluselepingu Narvas 1. jaanuaril 1736. aastal. Winne pidi tegelema partnerina Wilberforce'st alles jäänud võlgade ja tuludega, makstes ära kõik alles jäänud võlad ning ajama korda dokumendid ning

---

¹⁴² Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1110, (Akte in Suppliktsachen des William Wilberforce wegen des Vorzugsrechts auf den Garten des Knieper. 22.11.1731).

seejärel saatma kogu alles jäänud varanduse Wilberforce'i pärijatele. Sellega seoses pidi ta tooma bürgermeister Krompeinile kõik paberid selle kohta, et võlad on korda aetud.

7. detsembril 1736. aastal tegigi Krompein märkme selle kohta, et kõik dokumendid said korda aetud (*resolviret*). Sellest tuli aga välja, et on maksmata jäänud endiselt veel Thomas Mönningile, Pihkva kreditorile, kellega Wilberforce vaidles aasta tagasi. Seaduse järgi pidi aga Wilberforce varandust hoidma Narvas kinni niikaua kuni on üles leitud kõik arved ning need on makstud. Kuus aastat hiljem, 25. oktoobril 1742. aastal tuli kohtult kaebus, mille kohaselt oldi oodatud Wilberforce'i dokumentide koopiaid, kuid neid polnud siia maani saabunud, kuigi selleks määratud Thomas Winne'le oldi korduvalt seda meelde tuletatud. Seega ei saanud ka Krompein anda sisse vajalikku spetsifikatsiooni Wilberforce'i pärijate kohta. Winne hakkas saama kaela süüdistusi linnalt ja kohtult, et pole asjadega tegelenud meelega, kuna on tahtnud hoida vara enda käes ja seda mitte ära anda ning et oli selle perioodi jooksul ebaseaduslikult vara välja saatnud Wilberforce'i pärijatele. Kuninglik seadus (*Königl. resol.*), mis oli välja antud 16. aprillil 1695. aastal, nägi ette, et kui välismaalane sureb ilma kohalike pärijateta, siis kuulub kolmandik pärandusest kuningale ja linnale (*die helffe dem Könige, die andere helffe der Stadt zufallen solte*), mis jagatakse nende kahe vahel pooleks.¹⁴³ Kui notar Pöttesch palus 7. märtsil 1743. aastal taaskord Winne'l anda välja kolmandiku Wilberforce'i varandusest, siis 16. märtsil väitis Thomas Winne, et ta oli seda juba teinud. Thomas Winne tunnistas, et oli Wilberforce'ga sõlmitud lepingu kohaselt kohustatud koguma kuue kuu jooksul pärast tema surma tema viimased arved väljaminekutest, võlgadest ja kasumitest ning saatma need isiklikult tema testamenditäitjale, ametnikele ja pärijatele ning samuti oli kohustatud transporteerima kogu tema päranduse Inglismaale. Oma sõnade kohaselt oli Winne alustanud selle kõigege tegelemisega augustis 1736. aastal ning tegelenud sellega järjepidevalt kuni aasta lõpuni. Ta ei pidanud ennast süüdlaseks, kui oli hoistanud kolmandiku varandusest ning väitis, et oli läinud valele teele lihtsalt seetõttu, et ei mõistnud täielikult mida ta tegema peab. Ta tunnistas, et üks põhjustest, mis võttis nii kaua aega kolmandiku varandusest ära andmisele oli see, et ta ei olnud saanud viia läbi täieliku inventuuri, kuna kõik arved ja varad ei jõudnud temani piisavalt kiiresti. Winne alustas

---

¹⁴³ Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1744, (Akte in Rechtssachen des Englischen Negotianten Thomas Winn wegen der Forderung an die Erbschaft de Negotianten William Wilberforce. 21.05.1736 – 17.07.1744).

aga juba varakult varanduse saatmist pärijatele osade kaupa Inglismaale. 1. juunil 1742. aastal viidi läbi inventuur William Wilberforce'i asjades. 14. oktoobril 1743. aastal anti välja otsus selle kohta, et Thomas Winne peab üle andma spetsifikatsiooni tõendi näitamaks, et ta ei oma enam mitte midagi, mis võiks kuuluda Wilberforce'le ning et ta ei tea ühestki esemest, mis kuulus Wilberforce'le ja mis võiks olla veel kusgil Venemaal või Narvas. Kui ta aga teab midagi või saab millestki sellisest teada, siis on ta kohustatud koheselt sellest teada andma ning sellega tegelema. Kui Winne oli kõik arveraamatud ja dokumendid kokku kogunud, siis ilmnas, et Wilberforce'l oli 1744. aasta seisuga võlgasid 3142 rubla ja 4 kopikat.

Winne süüdistas ka kohut ja raadi hoolimatuses, lisades, et oli tegelenud asjadega järjepidevalt ja oodanud protokoll, mis pidi andma talle nõu mida edasi teha, seitse aastat, kuid 1742. aastaks polnud endiselt keegi talle seda saatnud. Ta nõuab, et tema tegi täpselt kõik nii nagu seadus ütleb ning nagu tal Wilberforce'ga oli kokkulepe. Ta pidi saatma kõik olemasolevad dokumendid varast ja võlgadest testamenditäitjale, administraatoritele ja pärijatele kuue kuu jooksul pärast Wilberforce'i surma. Pärast seda jälgis ta ka juristi resolutsioone, mille kohaselt ta pidi osa ära saatma pärijatele, osa jätma alles enda kätte, et maksta Wilberforce'i võlgasid nende olemasolu puhul. Winne tunnistas, et oli võtnud ka mõned lehed välja Wilberforce'i arveraamatutest, kuid seda vaid selleks, et tõendada Mönningile võlgnevuse suurust. 1743. aasta aprilli resolutsioonis väidab Thomas Winn, et oli kõik teinud vastavalt lepingule ja õigesti, kuid kui ta tõepoolest on eksinud, siis Wilberforce'i pärijatel on õigus nõuda Winne'lt 500 naelsterlingit ehk üle 2000 rubla trahvi. Öeldes seda tahtis Winne tõestada, et oli teadlik sellest karistussummast ning ilmselgelt selle vältimiseks üritas teha kõik vastavalt lepingule ja seadusele. Tundub, et probleem oli aga selles, et Winne ei olnud teadlik sellest, et ta ei tohi mitte midagi välja saata, enne kui korralik inventuur on läbi viidud ja võlgnevused on selged. 7. detsembril 1736. aastal sai aga Winne keelu saata rohkem vara välja Mönningile võlgnetud summade tõttu, ning seetõttu jäi mainitud kolmandik varast Winne'i kätte kuni võlad olid makstud. Seega Winne'i süüdistati linnavalitsuse poolt varanduse enneaegses välja saatmises. Winne aga tunnistas oma võimetust midagi enam teha selles suhtes, et ei saanud saadetud esemeid tagasi enam tuua. Ta keeldus võtmaks omaks süüd, öeldes, et keeldub tegeliku süüta kannatama, kuna on teatanud kõigest nii pärijatele kui ka valitsusele täpselt nii nagu seadus ja

leping ette nägi, ning see, et talle saadeti resolutsioon päranduse mitte välja saatmise kohta peaaegu pool aastat hiljem, pole tegelikult tema süü.

18. juunil 1744. aastal välja antud kirja kohaselt andis Winn kogu Wilberforce'i varanduse lõpuks üle. Dokumendi kohaselt oli Wilberforce teeninud suure osa oma rahast linna peal parasiteerides (*W. Wilberforce, welcher sein Vermögen meistens durch Gandel alhier bey der Stadt erworben*).¹⁴⁴ Endiselt oldi arvamusel, et Winne tegi valesti transportides Wilberforce'i varanduse Inglismaale tema pärijatele ilma kohtu teadmata ning Mönningi kreditorite kahjuks. Winne oleks pidanud hoidma Wilberforce'i varandust niikaua kuni Mönningi kreditoritele võlgnetu saab analüüsitud ning makstud, selle resolutsioon oli vaja seejärel toimetada Winne'le protokollina, samuti ka protokoll vahendava tunnistajaga.¹⁴⁵ Tundub, et üks probleemidest, mis tegi asja raskemaks oli ka see, et inventuuri polnud tehtud enne Wilberforce'i surma, ning see tegi keeruliseks mõistmise kui palju varandust ja võlgasid tal tegelikult oli. Kuigi oldi seisukohal osaliselt, et Thomas Winne oli valesti käitunud, siis ta trahvi maksuma ei pidanud ega saanud ka mingit muud karistust.

---

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ *Ibid.*

Kokkuvõte

18. sajand oli Narvas asuvatele kaupmeestele kirevaks ja rahvusvaheliseks kohtumiskohaks. Kuigi Narva oli kaotanud teatud määral oma tähtsust kaubandussadamana pärast Põhjasõda ja Peterburi tõusmist, oli see endiselt sümboolseks kohtumiskohaks ida ja lääne vahel. Illegaalset kaubavedamist oli 18. sajandil palju ning ka William Wilberforce ja tema kaaslased ei olnud sellest puhtad. Kuigi pärast Põhjasõda ja Peterburi tõusmist suureks kaubanduslinnaks, Inglismaa ja Narva vaheline kaubandus langes, siis oli üldiselt Inglismaa eksport ja import ise madalseisus kuni 1712. aastani. Kaubanduse tõusmist kuni 1775. aastani on näha ka Narva kaubanduse taastumises Inglismaaga. Eriti kasulikud olid Narvale perioodid, millal Inglismaa vajab puitu, kanepit, lina, tõi ja jms. Narvale oli see väga kasulik riide, prantsuse soola, tubaka jms nõutud kaupade tõttu. Kuigi Balti peamiseks eksporditavaks oli teravili, siis Narva pigem keskendus muudele toodetele. See võis olla ka põhjuseks, miks inglased olid pigem Narvast huvitatud. Narva suutis täita vajaduse, mis oli inglastele oluline. Samuti oli Narvas välismaalastest kaupmeestele tehtud soodustusi, võrreldes näiteks Riiaga, kus erinevad reeglid ja maksed piirasid kaubandust. Narvas võisid Inglise kaupmehed praktiseerida oma religiooni, ajada mõningaid ametiasju Inglise keeles. Peale selle määrati esimene inglase Thomas Loftus 30. aprillil 1688 kindralkuberneri poolt Narva vaba raehärra kohale, et hoida inglastega paremini kontakti. Samas ei antud neile aga kaubanduslikke privileege kaubelda otse Venemaaga läbi Narva või müüa teatud tooteid otse nagu näiteks tubakas. Need piirangud panid kaupmehi tihti end kodanikeks registreerima.

Kaupmeeste vahelised suhted olid ääretult tähtsad. Kontakte ei loodud lihtsalt selleks, et äri teha, vaid mida paremad olid omavahelised suhted, seda paremat krediiti võis üksteiselt küsida või seda paremini võis äri minna. Kaupmeestele, kes ei tulnud kuulsatest ja mõjukatest kaupmeeste perekondadest, oli heade suhete loomine teise kaupmeestega ainsaks võimaluseks endale nime kaupmehena teha ja edukaks saada. Kuna väga paljuski sõltus äriline edukus mainest, siis oli vaja häid suhteid teiste mainekate kaupmeestega. Läbi selle hakati sõlmima ka abielulisi suhteid, mis aitasid ühendada erinevaid kaupmeeste majasid, aga noortele tundmatutele meestele andis see ka võimaluse saada nimekasse perekonda sisse. *Alderman* William Wilberforce sõlmis

abielu John Thorntoni tütreaga, mis andis talle kindlasti juurde kontakte ja ka usaldusväärsema maine, olles nüüd tihedalt seotud ühe prestiižema kaupmeeste perekonnaga. Kaupmehed ei tegelenud vaid kaubandusega, vaid ka poliitikaga oma kodulinnas. Kiire elu poliitiku ja kaupmehena ei andnud neile enam aega käia ise nii tihti välismaal sõlmimas erinevaid lepinguid ja kaubanduslikke suhteid. Selleks võeti enda edukate õpipoiste seast *factor*'e ehk esindajaid, kelleks olid noored mehed. Nad jäid tavaliselt resideerima riiki või linna, kus sõlmiti edukad kaubanduslikud suhted ning esindasid oma firmat. Nagu paljudel teistel ostid ka Wilberforce'd kokku maad Inglismaal. Seda ei tehtud siiski mitte maaomanikuks saamise eesmärgil, vaid ärielistel põhjustel. Eelkõige, et investeerida oma raha ning et teenida maa pealt seda välja rentides.

Factor William Wilberforce, kes pärines kuulsast Wilberforce'i perekonnast, ei olnud tuntud kui väga hea iseloomuga inimene. Vihjeid selle kohta võib leida palju, näiteks tema endised äripartnerid Inglismaal ei pidanud temast lugu kui meeldivast mehest. See muster tundus jätkuvat ka Narvas, kui Wilberforce'i partnerlussuhe lõppes Grundy'ga pärast paari aastat. Ka näide sellest, et tema teener jooksis ära kellegi teise juurde, ei lisa Wilberforce'i mainele midagi positiivset. Kõige huvitavam ja parem näide on kindlasti see, kuidas Wilberforce ennast väidetavalt purju jõi ning oma rivaali kõrtsi aknad puruks viskas ning tema naist „hooraks“ sõimas. Alati aga jätkus tal piisavalt kavalust kuidagi pääseda endale tekitatud probleemidest. Isegi siis, kui ta ilmselgelt oli üritanud kaupa sisse tuua illegaalselt ning see sai tõestatud, jätkus tal vastupidavust öelda, et asi pole nii nagu näib. Wilberforce'i krediidi andmised ja krediidivõtmised olid aga arvatavasti üsna tüüpilised nähtused. Nagu paljudel teistel kaupmeestel, nii ka tema pidi vahel andma ja vahel võtma krediiti ning nii mõnigi kord see lõppes rae poole pöördumisega. Suuremaid probleeme tekitasid aga vekslite andmised. Kui üks kaupmees kasutas vekslit valesti, siis tõi see kaasa probleeme kõigile, kelle käest veksel läbi oli käinud. *Alderman* Wilberforce ajas enamuse oma varandusest kokku Narvas edukalt äri ajades, seega tema esindajast nimekaim pidi olema oma töös hea, isegi kui teda märgitakse mõne dokumendi poolt, et ta olevat raha teeninud parasiteerides. Kuigi pole täpselt teada, mis Wilberforce'ga juhtus 1736. aastal, siis tõenäoliselt oli ta surmootamatu. Ta oli surnud vaid 34-aastane. Nii Narvas kui ka Hullis tunduvad kohtumaterjalid ta surma kohta puuduvat, millest võib oletada, et see pidi olema kas

õnnetus või haiguse, mis ta surivoodile viis. Wilberforce oli kohalik kaupmees, kuigi ta polnud ametlikult end registreerinud kodanikuks. Sures polnud tal kohalikke pärijaid, seega oli ta vallaline. Seadusekohaselt läks välismaalaste varandusest kolmandik pärast nende surma ja kohalike pärijate puudumisel linnale ja kroonile. Wilberforce'i varade ja tema võlgadega pidi tegelema tema tolleaegne partner Thomas Winne, kes aga sattus tervelt kaheksaks aastaks raega pahuksisse, kuna oli Wilberforce'i osa varast ennatlikult Inglismaale saatnud.

Käesolev bakalaureusetöö vaatles Inglise-Balti kaubanduse 18. sajandi argipäeva kaupmees William Wilberforce'i näitel. Töö käigus anti kerge ülevaade Inglise-Balti kaubandusest 18. sajandil teiste autorite teoste põhjal. Samuti anti ülevaade William Wilberforce'i perekonna elust, kaupmeeste vahelistest suhetest ning makseviiside kasutamisest teiste autorite teoste põhjal. Tartu Ajalooarhiivis leitud materjalide põhjal näidati kuidas toimisid William Wilberforce'i võlasuhted erinevate kaupmeeste ja kreditoritega ning milliseid probleeme tuli ette Wilberforce'i igapäeva elus. 18. sajandi kaupmeeste igapäeva toimetuste kohta Narvas on kindlasti veel palju materjali, mis vajab läbi vaatamist. William Wilberforce'i kohta ei ole siiani midagi kirjutatud, kuigi tema kuulsaid nimekaima on ühel või teisel määral mainitud mõnes teoses. Kindlasti ei peaks tema elulugu lõppema vaid käesoleva tööga, vaid huvitavat materjali leidub veel lisaks Tartus asuvale Ajalooarhiivile ka Hulli Ajalookeskuse arhiivis ning Suurbritannia erinevates arhiivides. Lugeses Wilberforce'i sageli iseloomust tekkinud probleeme, võib käesoleva töö auto olla kindel, et ka ülejäänud materjali lugemine ei ole igav.

Kasutatud allikad

Eesti Rahvusaarhiiv, Tartu

Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-593, (Akte in Schuldforderungssachen des Narvaschen Lizenzkontors an die englischen Kaufleute Wilberforce und Grundy, 27.11.1727 – 01.12.1727).

Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-693, (Akte in Supplikssachen der englischen Kaufleute Wilberforce und Grundy wider den Ratsverwandten Philip Baumann wegen Schuldforderung, 19.02.1728 – 08.07.1728).

Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-831, (Akte in Rechtssachen des Fiskals P. Ch. Tebel wider den englischen Negoziant W. Wilberforce wegen des unerlaubten Handels, 11.09.1729 – 11.12.1729).

Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-966, (Akte in Appellationsachen des Kaufmanns Joh. Hinrich Mörth, Weinschenkens Peter Heilmann und des Englischen Schiffers Wilberforce wider den Fiskal P. Ch. Tebel wegen der Übertretung des Edikts über die Schenkerei, 30.01.1730 – 27.02.1730).

Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-977, (Akte in Appellationssachen des Negozianten Wilberforce und des Kaufmanns Johan Hinrich Mörth wider den Fiskal P. Ch. Tebel wegen des ungesetzlichen Überfalls und der Einschlagung der Fenster, 30.01.1730 – 09.03.1730).

Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1110, (Akte in Supplikssachen des William Wilberforce wegen des Vorzugsrechts auf den Garten des Knieper, 22.11.1731).

Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1464, (Akte in Sachen der Kreditoren William Wilberforce, Carl Törne, Limburg und Böhling wider Samuel Bernhard Linberg und Intervenieten Carl Reutell wegen Arrestes, 10.07.1734 – 15.09.1735).

Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1465, (Akte in Schuldforderungssachen des William Wilberforce wider Samuel B. Linberg, 01.07.1734).

Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1591, (Akte in Schuldforderungssachen der englischen Negozianten Ouchterlony und Wall wider William Wilberforce, 03.10.1735).

Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1609, (Akte in Forderungssachen der Mönnigschen Pleskauschen Kreditoren wider den englischen Negozianten William Wilberforce, 22.09.1735 – 10.10.1735).

Ajalooarhiiv (EAA) 1646-3-1744, (Akte in Rechtssachen des Englischen Negozianten Thomas Winn wegen der Forderung an die Erbschaft de Negozianten William Wilberforce, 21.05.1736 – 17.07.1744).

Ajalooarhiiv (EAA) 1680-2-86, (Akte in Sachen des englischen Negotianten Wilhelm Wilberforcen wider den Weinschenken David Lüders in puncto eines abspenstig gemachten und weggelockten Dieners, 22.08.1728).

Public Record Office

RG 4/2601. Record of the baptism of William Wilberforce. 1702.
[www.BMDregisters.co.uk.]. (10. detsember 2013)

Hulli Ajalookeskus

C BRG/7/105a. Registration of Persons Bound Apprentice to Freeman. 1721.

C DFB/1/47. Thomas Grundy, Narva, regarding his strained relationship between himself and Wilberforce. 1727.

C DFB/1/49. Thomas Grundy regarding business arrangements consequent upon the ending of partnership with Wilberforce. 1728.

C DFB/1/50. Thomas Grundy regarding business contracts with Riga. 1728.

C DFB/1/45. Messrs Wilberforce and Grundy, Narva regarding the attack on Wilberforce by Grundy. 1727.

List of Mayors and Lord Mayors of Hull, 1331-2003. Hull History Center.
[<http://www.hullhistorycentre.org.uk/discover/pdf/HullMayors%202013.pdf>]. (6. oktoober 2013).

Source Guide. Ships and Shipping in Hull's Past. Hull History Center. [<http://www.hullhistorycentre.org.uk/discover/pdf/ShipsandShipping%20Oct2011.pdf>]. (6. oktoober 2013).

Wilberforce Family Tree Website. [<http://www.wilberforce.info/>]. (6. oktoober 2013).

Kasutatud kirjandus

Sven-Erik Åström. From Cloth to Iron. The Anglo-Baltic Trade in the Late Seventeenth Century. Part I: The Growth, Structure and Organization of the Trade. Helsingfors : Societas Scientiarum Fennica. Helsingfors 1963.

Liz Deverell, Gareth Watkins. Wilberforce and Hull. Kingston Press. Kingston-upon-Hull 2000.

Gordon Jackson. Hull in the Eighteenth Century. A Study in Economic and Social History. Oxford University Press. London 1972.

Hans Christian Johansen. Shipping and Trade Between the Baltic Area and Western Europe 1784 – 95. University Press of Southern Denmark 2009.

Enn Küng. Inglise kaubandus Narvas 17. sajandi II poolel. – Kleio, 5/6 (1992), lk 12 – 16.

Enn Küng. Rootsi majanduspoliitika Narva kaubanduse küsimuses 17. sajandi teisel poolel. Kirjastus Eesti Ajalooarhiiv. Tartu 2001.

Mati Laur. Eesti ala valitsemine 18. sajandil (1710 – 1783). Kirjastus Eesti Ajalooarhiiv. Tartu 2000.

Kersti Lust, Enn Küng, Juhan Kreem et al. Estonian Historical Archives. Ajalooarhiiv. In: L. Bes, E. Frankot, H. Brand. Eds. Baltic Connections: Archival Guide to the Maritime Relations of the Countries Around the Baltic Sea (Including the

Netherlands) 1450 – 1800. Volume I. Denmark, Estonia, Finland, Germany. Brill. Leiden, Boston 2007, lk 134 – 259.

David Omrod. The Rise of Commercial Empires. England and the Netherlands in the Age of Mercantilism, 1650 – 1770. Cambridge University Press. Cambridge 2003.

John Pollock. Wilberforce. Lion Publishing. Hertfordshire 1977.

Elizabeth B. Schumpeter. English Overseas Trade Statistics. 1697 – 1808. Oxford University Press. London 1960.

Jacob M. Price. What Did Merchants Do? Reflections on British Overseas Trade, 1660 – 1790. – The Journal of Economic History, Vol. 49, No. 2, The Tasks of Economic History, (Jun 1989), pp. 267 – 284. [<http://www.jstor.org/stable/2124062>]. (23. september 2013).

J. Sperling. The International Payments mechanism in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. – The Economic History Review, New Series, 14 (1962), No. 3, pp. 446 – 468. [<http://www.jstor.org/stable/2591887>]. (29. september 2013).

Hannes Vinnal. Kaubabilansi kujunemine ja rahvusvaheliste makstete liikumine Läänemere regioonis 18. sajandil: Tallinna kaupmehe Thomas Clayhillsi näide. – Ajalooline Ajakiri, 137/138 (2011), ³/₄, lk 265 – 285.

Summary

English-Baltic Trade in the 18th Century: A Case Study of William Wilberforce

Riina Rääbis

William Wilberforce was one of the most influential people of 18th century and devoted his life to the abolitionist cause. In 1833, the Abolition of Slavery Act was accepted in the Houses of Parliament and Wilberforce died just three days later. His war against slavery was a long one and was made possible due to the connections and capital his grandad and uncle had bequeathed to him. This dissertation will look at the every day life of merchants in Narva during the 18th century using the example of the Wilberforce family, within the context of the region's economic history. This will be done by researching twelve documents, which are held in the Estonian National Archive in Tartu.

Firstly, it is important to discover which William Wilberforce the documents refer to. Next, the dissertation will discuss the nature of merchant relations in everyday life, what the main issues and obstacles in international trade were and the type of settlement methods used. In order to answer the presented questions and provide context, the study will utilise several works from other historians to give an overview of English-Baltic trade in the eighteenth century, which helps to understand the nature of trade between Narva and Hull. In addition, relationships between prominent merchants and creditors have been discussed. This dissertation is not important only for William Wilberforce's family tree history, but is also necessary due to the lack of attention merchants in Narva in the 18th century have received, particularly in comparison to the 17th century.

William Wilberforce's grandfather and uncle, both also named William Wilberforce, were merchants. His grandfather, Alderman William Wilberforce, was an important political figure and a well respected member of society in their hometown, Hull. He was one of four respected gentlemen in Hull who became a master to several young sons of different gentlemen, who went on to become his apprentices. One of them was his own cousin, his uncle Thomas Wilberforce's son William Wilberforce, who became

Alderman's apprentice on May 22nd 1771. After his apprenticeship was over, he was sent to the Baltic as a factor. It is not known how long he actually stay in Narva, but various court and town hall documents show that he certainly did not keep a low profile while he was in Narva. According to the sources, he is the William Wilberforce who stayed in Narva and was involved in 12 named court cases.

The last quarter of the 17th century was, economically, a golden time for Narva. Narva was the meeting place between East and West and an important trading hub. The main import merchandise was cloth, tobacco, salt, wine and spices; exported goods were usually wood, tar, pitch, hemp and flax. English merchants had begun coming to the Baltic area already at the beginning of the 16th century. The English did get some privileges, for example, they had the right to preserve their own religion, open their own merchandise courtyard and also use their language in bureaucratic fields. However, they did not get any privileges that concerned trading with Russia through Narva. Their main imports were tobacco and the main exports were wooden goods, hemp, flax, tar and pitch.

To become a merchant, connections, reputation and capital were essential and most young merchants came from old merchant families and thus inherited all of the aforementioned. Alderman Wilberforce and his young apprentice were both privileged. Alderman Wilberforce became an apprentice for an old and powerful merchant family representative John Thornton, whose daughter Wilberforce later married and sold his house to Wilberforce. Through this, Wilberforce definitely became more connected. However, his apprentice William Wilberforce did not have a good reputation, particularly in regards to his temper; his business partners expressed their feelings by saying: "we have never had a good opinion of Mr W., having found him very unsteady". Generally, trading was dependant on trust. Merchants gave out and took loans, or used bills of exchange. These practices inevitably ended up with unpaid debts which needed court or town hall law and officials to settle. Young factor Wilberforce ended up in the town hall frequently, either demanding the repayment of debts or to be accused of not repaying loans back himself. The first of these incidents, according to documents in the Estonian History Archive, was in 27. 11. 1727 by Narva's licence office, which demanded debt from Wilberforce and his partner, Thomas Grundy, who

has been fined under the suspicion of illegal trading activities. Another debt demand case concerning Wilberforce was when he himself had credited town hall member Philip Baumann, who did repay him. The man admitted to being in debt and continued promising to pay it back, but it never seemed to get to the creditors. Due to the two mentioned documents having a complicated script and possibly some missing pages, it is hard to determine the outcome of both cases. However, from the Hull History Centre archive, it is possible to find evidence that after these two cases, Wilberforce's and Grundy's partnership ended on bad terms. Another debt demand that Wilberforce was involved in resulted from bills of exchange. In 1734, Wilberforce made a complaint about Samuel B. Linberg, who had given Wilberforce a bill of exchange that did not get accepted for some reason in Amsterdam's creditor's, Muilman & Son's office. What this case demonstrates is how many merchants could become involved in one bill of exchange and that if one of them used it incorrectly; everyone was liable for the outcome.

Wilberforce was not adverse to illegal trade either. Like a lot of other merchants, he as well tried to get out of paying various taxes. As a result, in 1729, Wilberforce had to provide an explanation of his activities. Again, due to the difficult script, it is not possible to understand everything fully, but it seems that someone had traded with another foreigner, which was forbidden in Narva. Wilberforce tried to explain that the guilty person was David Lüders rather than himself, Lüders being a local wine merchant. Wilberforce's and Lüders' relationship was strained to say the least. On the 19th of August 1729, Wilberforce was accused, along with his two friends, of drinking after the allowed time. In addition to that, Wilberforce, after getting drunk, had also gone under David Lüders windows, smashed one of them and then called his wife a "whore". During the case, Wilberforce tried to deny it and then admitted only half of it. It seems he knew the laws and his rights quite well, and knew exactly what to admit, so as to not get punished for some of what he had done. Perhaps Wilberforce had the right to hold grudge against him. Another document shows that Lüders stole one of Wilberforce's servants, before the boy's serving time was over in 1728, which definitely damaged Wilberforce's pride. Wilberforce died in Narva on the 21st of May, 1736 at just 34 years of age. It is not known how he died. From his inheritance documents it is known that he had no family of his own and was unmarried. It is clear

that Wilberforce was very successful in what he did, despite his bad temper, since Alderman Wilberforce made a fortune in the Baltics at the time.

This dissertation has analysed English-Baltic Trade in the 18th century, using the example of William Wilberforce. It has done this by providing an overview of trading relations, merchant relations and the methods of payments, also making use of other scholarly works. Based on the documents from Estonian National Archive it has demonstrated how merchant relations operated in everyday life using the examples of William Wilberforce. Since William Wilberforce has not been researched so far at all, but did play an important part in building up the Wilberforce family's prosperity, the research should not end with this dissertation. Other materials found in British archives unfortunately did not fit into the frames of the current dissertation, but would definitely be of use for further research.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Riina Rääbis** (sünnikuupäev: 27.01.1991)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

bakalaureusetöö „Inglise-Balti kaubanduslike suhete argipäev 18. sajandil William Wilberforce’i näitel“,

mille juhendaja on lektor Marten Seppel,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace’i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 13.01.2014

(allkiri)